मेघदूत

कालिदास

मेघदूत

[redacted]

1
EG
23

891.461
Kal/Meg
20323

चेतक पुस्तक

मेघदूत

संस्कृत काव्य
महाकवि कालिदास

मराठी कथा व काव्य
ग० बा० कानिटकर

891.461
Kal/Meg

MODERN COLLEGE
Library
PUNE - 5.

कर्नाटक
प्रकाशन
संस्था
मुंबई २

Rel.
891.21
Kal/Meg

20323

किंमत तीन रुपये

891.461 - KAL
0 20323

नहि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते
कर्नाटक प्रकाशन संस्था मुंबई

© ग० बा० कानिटकर

पहिली आवृत्ति
२५ एप्रिल १९६६

मुद्रक
बा. ग. ढवळे
कर्नाटक मुद्रणालय
चिराबाजार, मुंबई २

प्रकाशक
बा. ग. ढवळे
कर्नाटक प्रकाशन संस्था
चिराबाजार, मुंबई २

अर्पण पत्रिका

व्याधिजर्जरा तनु परि वदनीं हास्य सदा रसलें ।
सुकल्या हृदया मधुवचनांनीं स्नेहें फुलवियलें ॥
संसारामधिं सहजीवन तें सुखमय तूं केलें ।
आनंदाविण अश्रू नयनीं कुणीं न पाहियले ॥ १ ॥
पत्नीपद तूं शोभविलें गे पतिव्रताधर्में ।
सर्वजनांना हवी-हवीशी झालिस तूं प्रेमें ॥
सुवासिनी, तव नाम इंदिरा दिव्य पदीं सार्थ ।
आठवणींचा ठेवा दिधला गमे थोर अर्थ ॥ २ ॥
ट होइ तनु परंतु हृदयीं नित्यचि तूं राहे ।
रि मला तूं सदैव देशी भरतो उत्साहें ॥
ालिदासकृति 'मेघदूत' त्या मराठिचा साज ।
से चढविला तुला अर्पितों प्रेमानें आज ॥ ३ ॥
घ, दूत हा यक्षा गमला न्याया संदेशा ।
ियेस विरही अपुल्या परि त्या न येच अंदेशा ॥
ापांतीं हो संगम सखिचा आशा परि त्याला ।
ला न तैशी, मम अर्पण तरि मिळेल का तुजला ॥ ४ ॥
ं, २५ एप्रिल, १९६६ 'गणेश'

प्रस्तावना

जगांतील सर्वश्रेष्ठ काव्यांत ज्याची गणना होते असें हें **'मेघदूत'** काव्य महाकवि कालिदास ह्याची अमर कृति आहे. अनेक भाषांतून ह्या काव्याचीं भाषांतरें झालीं आहेत. मराठी भाषेचा साजही त्याला अनेकांनीं चढविला आहे. प्रस्तुत कृति त्यांतलीच एक आहे.

मीं कवि नाहीं. परंतु काव्यरसाची गोडी कवि असो वा नसो कोणालाही आकर्षक वाटणारच.

'मेघदूता'चें मराठी भाषांतर करावें असा बरेच दिवसांचा नाद होता. परंतु आपल्याला हें जमणार कसें ह्या भीतीनेंच आरंभ करणेंही घडत नसे. सुदैवानें कांहीं योगांमुळें मनाचा निश्चय होऊन प्रयत्नास सुरवात झाली, व प्रभुकृपेनें हें काम सहजीं पार पडलें. ह्यामुळें मनाला एक प्रकारचें समाधान वाटत आहे.

कालिदासाची भव्यता व सरसता ह्यांत उतरणें शक्य नाहीं व तसा माझा दावाही नाहीं. परंतु मला जें कांहीं ग्रहण करितां आलें तें मीं माझ्या अल्पमतीप्रमाणें मराठींत आणण्याचा प्रयत्न केला असून शक्य तितकें मूळाला धरून भाषांतर करण्याचा प्रयत्न केला आहे. हा माझा प्रयत्न कितपत यशस्वी झाला आहे हें रसिक वाचकच सांगूं शकतील.

भाषांतरासाठीं सव्वीस मात्रांचें चंद्रकांत वृत्त घेतलें आहे. मराठी कवितेंत यमकाला महत्त्व असल्यामुळें शक्य तितक्या ठिकाणीं तें साधण्याची खटपट केली आहे. ज्या ठिकाणीं अर्थहानि किंवा बेढबपणा येईल असें वाटलें, तेथें यमकाला फांटा दिला आहे. परंतु अशीं स्थळें फार थोडीं आहेत. रचनेमध्यें क्लिष्टता येणार नाहीं, अशी खबरदारी घेतली आहे. नित्यांत असलेल्या संस्कृत शब्दांबरोबर इतर कांहीं संस्कृत शब्द निरुपायानें वापरावे लागले आहेत. उदा० पू. मे. श्लोक २मध्यें 'प्रकोष्ठ' शब्दाला नीटसा पर्याय मिळाला नाहीं. तसेंच उ० मे० श्लोक ४३मध्यें 'श्यामा' नांवाच्या वेलीला मराठींत प्रतिशब्द मिळाला नाहीं. त्यामुळें ते शब्द जसेच्या तसेच घेतले आहेत. पर्यायाच्या अभावीं जसे कांहीं संस्कृत शब्द घेतले आहेत, तसेंच कांहीं वृत्ताच्या अडचणीमुळें घ्यावे लागले आहेत. उदा० उ० मे० श्लोक २१ ह्यांतील 'तन्वी' ह्या शब्दाला 'सडपातळ' हा योग्य प्रतिशब्द असूनही तो घेतां आला नाहीं. त्या ऐवजीं 'कृशांगी' हा शब्द घेतला आहे. ह्याच श्लोकांतील 'शिखरि शब्दाला पर्याय 'टोंकदार' हा शब्द आहे. परंतु तो मनाला तितकासा पटला नाहीं; म्हणून भाषांतरांत थोडा मूळापेक्षां फरक करावा लागला तथापि भाषांतर जितकें सुबोध करितां येईल तितकें करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

श्लोकांचा अनुक्रम मल्लिनाथाचा स्वीकारिला आहे. 'पूर्वमेघां'तील सर्व श्लोक जसेच्या तसेच व त्याच अनुक्रमानें घेतले आहेत. परं 'उत्तरमेघां'त दोन ठिकाणीं फरक केला आहे. पहिला म्हणजे भाषांतरां तील तिसरा व चौथा हे दोन श्लोक मल्लिनाथानें प्रक्षिप्त मानून सोडि आहेत. ते मीं घेतले ह्याचें कारण त्यांतील वर्णन रम्य असून पहिल दोन श्लोकांशीं ते विसंगत नाहींत व अलका नगरीच्या वर्णनांत चपखल बसतात. त्यापुढील श्लोक म्हणजे मल्लिनाथाच्या अनुक्रमाप्रमा

३ ते ४९ पर्यंत (भाषांतरांतील ५ ते ५१) ओळीनें घेतले आहेत. दुसरा फरक म्हणजे मल्लिनाथाचा ५० वा श्लोक गाळिला आहे. एक तर त्या श्लोकांत उपमांची द्विरुक्ति झाली आहे व दुसरें म्हणजे त्यांत थोडीशी विसंगति आलेली वाटते. पुढील सर्व श्लोक अनुक्रमानेंच घेतले आहेत. दोन्ही मेघांतील एकंदर श्लोकसंख्या ११६ झाली आहे.

माझ्या ह्या कृतींतील दोषांस मींच जबाबदार आहें. गुणांसंबंधीं कांहीं बोलावयासच नको. कारण ती तर सर्व उसनवारीच आहे. तथापि ही सर्व उसनवारी नीट राबविली आहे कीं नाहीं हें पाहण्याचें काम जनताजनार्दनावर सोपविणेंच योग्य.

माझें भाषांतराचें काम चालू असतांना माझे मित्र श्री. दा. पां. रानडे ह्यांनीं आपुलकीच्या जिव्हाळ्यानें जर मला उत्तेजन दिलें नसतें, तर कदाचित् हें काम अपुरें राहिलें असतें. त्यांचे आभार मानणें साधणार नाहीं व तो निष्फळ प्रयत्न मीं करीतही नाहीं. त्याचप्रमाणें माझे मित्र व सहकारी प्रो. द. बा. केरकर व दुसरे मित्र डॉ. के. ना. वाटवे या उभयतांनीं भाषांतर वाचून समाधान व्यक्त केलें व कांहीं उपयुक्त सूचनाही केल्या ह्याबद्दल मीं त्या उभयतांचा आभारी आहें. विशेषतः प्रो. केरकर ह्यांनीं दाखविलेली आपुलकी शब्दातीत आहे. त्याचप्रमाणें श्री. रामचंद्र महादेव आठवले ह्यांनीं बारकाईनें वाचून ज्या सूचना केल्या त्या बव्हंशीं मीं मान्य केल्या आहेत. त्यांचें ऋणही मोठेंच आहे.

कविता रचण्याचा माझा हा पहिलाच प्रसंग असल्यामुळें रचनेच्या दृष्टीनें राहिलेले दोष काढून टाकण्यासाठीं मीं माझे कविमित्र श्री. कुमुदबांधव उर्फ स. अ. शुक्ल ह्यांना विनंति केली व ती त्यांनीं प्रेमानें मान्यही केली. आपलीं कामें बाजूला सारून मीं टाकिलेली जबाबदारी पार पाडून त्यांनीं कायमचें ऋणी करून ठेविलें आहे.

Modern College
PUNE 5

प्रकाशनाचा हेतु नसतांना हें भाषांतर प्रकाशित होत आहे, हाही एक योगच समजला पाहिजे. माझे चिरपरिचित व ' कर्नाटक मुद्रणालया 'चे मालक व प्रकाशक श्री. बा. ग. ढवळे ह्यांनीं आत्मीयतेनें व औत्सुक्यानें प्रकाशनकार्य अंगावर घेतलें व हें पुस्तक सर्वांगसुंदर स्वरूपांत प्रकाशित केलें ह्याबद्दल त्यांचे आभार मानावेत तेवढे थोडेच आहेत.

शेवटीं माझी ही अल्पकृति रसिकांना मान्य होईल अशी आशा व्यक्त करून ही लांबलेली प्रस्तावना पुरी करितों.

ग. बा. कानिटकर

मराठी कथा

विरही झालेल्या यक्षाची स्थिति फारच शोचनीय झाली होती. तरुण वय, घरीं सुंदर बायको, ह्यामुळें त्याला विरहावस्था फारच जाणवूं लागली. कांहीं दिवसांनीं तो इतका रोड झाला, कीं हातांतील सोन्याचें कंकण खालीं आलें. स्वतःच्या विरहदुःखानें गांजलेल्या यक्षाला आपल्या बायकोच्या दुःखासंबंधीं विचारही त्रास देऊं लागले. त्यानें तो ज्यास्तच कष्टी बनला. ज्या वेळीं काव्याला आरंभ होतो त्या वेळीं यक्षाची मनःस्थिति अशी होती.

अशा संतप्त मनःस्थितींत सुमारें आठ महिने काढिल्यानंतर पावसाळ्याच्या आरंभीं यक्षाला शिखरावर मेघ दिसला. मेघाला पाहून तो ज्यास्तच अस्वस्थ झाला. त्याला वाटूं लागलें, कीं आधींच बायकोची प्रकृति विरहानें ढांसळलेली असेल आणि आतां तर पावसाळा आला. कदाचित् तिच्या जीवाला धोका येण्याचा संभव; ह्या कल्पनेनें घाबरून त्यानें तिला आशादायी संदेश पाठवून तिचें मन प्रसन्न करण्याचा बेत केला. त्यानें

Modern Coll
PUNE

फुलें वाहून मेघांचें स्वागत केलें व त्याच्यासमोर याचना करण्यास तो उभा राहिला व आपला संदेश प्रियेला नेऊन पोहोंचविण्याचें त्यानें कबूल करावें, म्हणून त्याची स्तुति करूं लागला. “ हे मेघा, तूं मोठ्या कुलांत जन्मला आहेस. तूं सामर्थ्यवान् आहेस.” अश्या तऱ्हेनें स्तुति करून झाल्यावर तो मेघाला प्रवासांतील निर-निराळ्या ठिकाणांच्या गमती मनोरंजकपणें खुलवून सांगून सर्व अनुभवास येणाऱ्या सुखांचें रमणीय वर्णन करितो. “ मेघा, तूं स्त्रियांना आशा देणारा असून संतप्तांचा मोठा आधार आहेस. बलाका गर्भधारणेची वेळ जाणून तुझ्याबरोबर मंडल करून आकाशांत उडतील व राजहंस कैलासापर्यंत तुझी साथ करितील. इंद्रधनुष्य तुझी शोभा वाढवील व अश्या तऱ्हेनें मोठ्या थाटांत तुझा प्रवास सुरू होईल.” त्यापुढें यक्ष मेघाला मार्गावरील निर-निराळ्या ठिकाणांचीं वैशिष्ट्यें सांगतो.

“ रामगिरि सोडून आम्रकूटाच्या दिशेनें प्रवास करितांना ज्यांचें जीवन शेतीवर अवलंबून आहे, त्या शेतकऱ्यांच्या साध्या पण प्रेमळ बायका तुझें आगमन म्हणजे घरीं येणारें भाग्यच म्हणून तुझ्याकडे अनिमिष नेत्रांनीं पाहतील. आम्रकूट पर्वत तुझें प्रेमानें स्वागत करून तुला सन्मानानें आपल्या शिरावर वाहील. कारण तूं आपल्या जलधारांनीं त्याला त्रास देणाऱ्या वणव्यापासून त्याचें संरक्षण केलें आहे. मित्र आश्रयाकरितां आला, तर त्याचे पूर्वींचे उपकार स्मरून त्याला क्षुद्रही पाठमोरे होत नाहींत, मग ह्या थोर पर्वतासंबंधीं काय बोलायचें ?

“ पुढें निघालास म्हणजे विंध्याच्या पायथ्याशीं खडकाळ भागावर रेवा (नर्मदा) नदीच्या एका प्रवाहाचे अनेक लहान-लहान प्रवाह होतात. त्यांची शोभा तुला हत्तीच्या अंगावर रचिलेल्या सुंदर नक्षीसारखी दिसेल. ह्या नर्मदेचें पाणी पिऊन तूं मार्गाला लाग.

“ येथून पुढें दशार्ण देशांत पोहोंचल्यावर त्याची प्रख्यात राजधानी विदिशा तुला लागेल. तेथें वेत्रवतीच्या सुंदर मुखकमलाचा उपभोग घेऊन पुढील प्रवासाला तूं ताजा-तवाना होशील. नंतर पुढें नीचैः नांवाचा पर्वत लागेल. तेथें विश्रांति घेण्याकरितां कांहीं वेळ थांब. तेथील गुंफांतील वेश्यारतीच्या सुगंधानें तो पर्वत दरवळून गेलेला असेल. तेथील नागरिकांच्या तारुण्याचा तो उन्मादच वाटेल.

“ उत्तरेकडे निघालेल्या तुला आतां पुढील मार्ग जरा आडवळणाचा वाटेल. पण उज्जयिनी नगरीला भेट देण्याची संधि फुकट घालवूं नकोस. वाटेंत तुला निर्विंध्या नदी लागेल. तिच्या कामुक चेष्टांवरून तुझ्यावरील तिचें प्रेम दिसून येईल. तिचें समाधान करून पुढें निघाल्यावर तुला सिंधु नदी लागेल. ती बिचारी प्रेमळ पत्नीप्रमाणें विरहव्यथेनें व्याकुळ होऊन अगदीं रोडावून गेलेली असेल. तेव्हां हे मेघा, तिचें समाधान करून तिचा रोडपणा घालव व पुढें चल.

“ उज्जयिनी नगरी विशाल असून ती विशाल संपत्तीचें माहेरघर आहे. खरोखर क्षीणपुण्य होऊन पुन्हां जन्माला येणाऱ्या

Modern College
PUNE 5

महात्म्यांनीं येतांना आपल्याबरोबर हा एक स्वर्गाचा तुकडाच तोडून आणिला आहे कीं काय, असें वाटतें. तेथें शिप्रा नदींत सुंदर युवती स्नान करितात त्यामुळें सुगंधित झालेल्या पाण्यावरून तो वाहत येणारा पहांटेचा वारा तुला हितकारक होईल. नगरीमधून फिरत असतांना म्हाताऱ्या माणसांच्या तोंडून तुला उदयन राजाची कीर्ति ऐकावयास मिळेल. उंच सदनांच्या सौधांवर स्त्रियांच्या केंसधुरींचा सुगंधित धूप खिडकीवाटे बाहेर पडतांच तुझ्यांत मिसळून तुला पुष्टि आणील. ह्या सुखानुभवा-बरोबरच तुला कांहीं कर्तव्यें पण आहेत. जरी अवेळ झाली तरी महाकाळाच्या देवळांत जा व तेथें सूर्यास्तापर्यंत थांब. सायंपूजेच्या वेळीं आपल्या गर्जनेच्या भेरी तेथें घुमव. तेथें नाचणाऱ्या वेश्या त्यांच्या नखक्षतांना वृष्टीच्या थेंबांचा पहिला स्पर्श होतांच तुझ्यावर आनंदून दीर्घ नेत्रकटाक्ष टाकितील. शिवाच्या नृत्यारंभीं त्याच्या तरूसारख्या उभ्या भुजांना कंकणाप्रमाणें वेढून टाक. त्या वेळीं संध्यातेजानें तुझा रंग जास्वंदीच्या कुसुमाप्रमाणें होईल आणि शिवाची ओल्या गजाजिनाची इच्छा पूर्ण करितां येईल. तुझ्या भक्तीकडे पार्वती आश्चर्ययुक्त आणि निश्चल डोळ्यांनीं पाहील.

" रात्रीच्या दाट अंधारांत अभिसारिका रमणांच्या घरीं राजपथावरून जात असतांना विजा चमकवून त्यांना वाट दाखव. मात्र विजेचें तेज सौम्य कर; जणूं कांहीं निकषावर उमटलेल्या सुवर्णरेषाच. त्या जात्याच भित्र्या असल्यामुळें त्यांना गर्जना करून किंवा वर्षाव करून भिववूं नकोस.

" एकसारखी लवून तुझी भार्या विद्युत् फार दमली असेल. तेव्हां तूं जेथें पारवे झोंपतात अशा सौधावर रात्र काढ व सकाळीं मार्गाला लाग. परंतु ह्या वेळीं तूं सूर्याच्या मार्गापासून दूर हो. कारण दुखावलेल्या रमणींचे अश्रु कपटी प्रणयी पुसत असतील. तसेंच सूर्यसुद्धां कमलिनींवरील दंवाश्रु आपल्या करांनीं पुशीत असेल. त्याचा मार्ग जर तूं अडविलास तर त्याला राग येईल.

" उज्जयिनी सोडल्यावर गंभीरा नदी लागेल. तिच्या निर्मल हृदयांत तुझ्या प्रतिबिंबाचा प्रवेश होईल. वरतीं उसळून येणारे पांढरे मासे जणूं तिचे कटाक्षच ते. तेव्हां तिचा अव्हेर करणें योग्य होणार नाहीं.

" पुढें मंद वाहणारा वारा तुला देवगिरि पर्वतावर घेऊन जाईल. त्या पर्वतावर देवांचा मुख्य सेनापति स्कंद राहतो. त्याला पुष्पस्नान घालून पुढें चल. आतां वाटेंत तुला चर्मण्वती नदी लागेल. रंतिदेव राजानें केलेल्या गोयज्ञानें ती बनली आहे. ही नदी म्हणजे रंतिदेवाची कीर्ति पृथ्वीवर जलरूपानें वाहत आहे ह्यांत शंका नाहीं. हिला उल्लंघून पुढें दशपुराला जा. तेथील बायकांना भ्रूविलास म्हणजे सहज लीला आहे. त्या कटाक्षांनीं तुझे स्वागत करितील, त्याचा स्वीकार करून पुढें ब्रह्मावर्त देशांत जा. नंतर कुरुक्षेत्रावरून पुढें गेलास म्हणजे तुला सरस्वती नदी लागेल, तिचें पावन जल प्राशन कर म्हणजे तू अंतर्यामीं शुद्ध होशील. दुसरी पवित्र नदी म्हणजे गंगा.

हिची गांठ कनखलाला गेल्यावर पडेल. मेघा, तुझी काळी छाया जेव्हां शुभ्र गंगाप्रवाहांतून वाहील, तेव्हां हा सुंदर यमुनासंगम येथें कोठें झाला, असा भ्रम पडेल.

"येथून पुढें हिमालय पर्वत लागेल. ह्या पर्वतावरील शिला त्यांच्यावर कस्तुरीमृग बसल्यानें सुगंधित झाल्या असतील. हिमालय तुझें अंतःकरणपूर्वक स्वागत करील. ह्या त्याच्या उदारपणाची फेड करणें तुला भाग आहे. वाऱ्यानें देवदार वृक्षांचें संघर्षण होऊन वणवा पेटेल. तो तूं आपल्या सहस्रधारांनीं विझवून टाक. पुढें मग शरभ तुझ्यावर चालून आल्यास त्यांच्यावर गारांचा वर्षाव करून तूं त्यांना पळवून लाव व पुढें जा. नंतर तुला शिलेवर श्रीशंकराचीं उठलेलीं पावलें दिसतील. त्यांना भक्तीनें प्रदक्षिणा घालून पुढें चल.

"हिमालयांतील बांबू वाऱ्यानें भरले असतां त्यांतून गोड नाद निघतो. त्या नादावर किंनरी गोड आवाजांत त्रिपुरविजय गीत गात असतात. त्या वेळीं तुझ्या मधुर गर्जनेचा मृदंग त्याला साथीप्रमाणें होईल आणि ह्याप्रमाणें पशुपतीच्या संगीताचा संच पुरा होईल.

"क्रौंचरंध्रांतून पुढें गेलास म्हणजे तुला कैलास पर्वत लागेल. स्फटिकासारखा लकाकणारा कैलास सुरांगनांचा आरसा आहे, असें त्याचें वर्णन अगदीं योग्य आहे. त्याची शुभ्रता इतकी आहे, कीं जणूं काय ह्या शिवाच्या अट्टहास्यराशीच आहेत. तेथें पार्वती शिवाबरोबर पायींच चालत असेल. तर

आपलें अंग मोडून व आंतील पाणी थिजवून तिला मणितटावर चढण्यास जिन्याच्या पायऱ्या हो. म्हणजे तिला चढणें सुखकर होईल. पण मेघा, एक गोष्ट सांभाळ, तेथें सुरांगना आपल्या कंकणाग्रांनीं तुझ्या अंगाची टोंचून-टोंचून चाळण करून तुझें कारंजें करितील. मित्रा, अशा उष्ण काळीं जर त्यांनीं तुला सोडलें नाहीं, तर भयंकर गर्जना करून त्यांना भिवव म्हणजे तुझी सुटका होईल.

"आतां तुझ्या प्रवासाचा शेवट आला आहे. येथें हिमगिरीवर तूं विश्रांति घे. सोन्याचीं कमळें ज्यांत उगवतात अशा मानस सरोवराचें पाणी पी. कल्पतरूवरील अप्सरांचीं वस्त्रें हालव, ऐरावताचें मुखवस्त्र होऊन त्याला रिझव. अशा तऱ्हेनें गिरिराजाच्या पाहुणचाराचा उपभोग घे. येथून जेव्हां तूं तुझ्या अलका नगरींत जाशील तेव्हां तुला काय दिसेल ?

"अलका हें यक्षराज कुबेराचें नगर आहे. तें सर्व तऱ्हेच्या रत्नांनीं समृद्ध आहे. तेथें कुमारिका सुवर्णवाळूमध्यें खेळतात. तेथें सदैव सुख नांदत आहे. आनंदाशिवाय लोकांना अश्रुही माहीत नाहींत. मदनबाधा हा एकच ताप येथें आहे. यक्षांना तारुण्याशिवाय दुसरी अवस्था नाहीं. येथें स्त्रिया हिरे-मोत्यांना बदलून सदैव फुलणाऱ्या पुष्पांचे अलंकार घालतात. अत्यंत सुंदर स्त्रियांच्या संगतींत यक्ष काळ घालवितात. उत्तम मद्य प्राशन करून नाना तऱ्हेचे भोग भोगतात. येथें अभिसारिका [illegible]च्या घाईंत रस्त्यावर रत्नभूषणें गळून पडलीं तरी तमा

बाळगीत नाहींत. यक्षांच्या प्रासादांत रात्रीं रत्नप्रकाशाचे दिवे असतात. कामुक नवऱ्यांनीं अंगावरचें वस्त्र ओढतां लज्जेनें बावरून त्या ह्या दीपांवर सुगंधित चूर्णमुष्टि फेंकतात. पण हे दिवे मालवत नाहींत. अलकेमधील वृक्ष सदै पुष्पित असतात. रात्रीं नेहमींच चांदणें असतें. येथें अंधाराल वाव नाहीं. छताला टांगलेले चंद्रमणी चंद्रकरांच्या स्पर्शा स्रवूं लागतात व त्या जलबिंदूंनीं स्त्रियांची रतिग्लानि हरण करितात सीमेवरील उद्यानांत अप्सरांसह यक्ष विहार करितात. विलास स्त्रिया आपल्या कटाक्षांनीं मदनाचें काम करितात. स्त्रियांच्य भूषेचीं सर्व प्रसाधनें एक कल्पवृक्ष पुरवितो.

" अलकानगरींत माझें घर कुबेराच्या राजवाड्याच्या उत्तरे आहे. दारावर इंद्रधनुष्याप्रमाणें सुंदर तोरण आहे. तें दुरून दिसतें. त्याच्यामागें माझ्या बायकोनें पुत्राप्रमाणें वाढविले बालमंदार असून तो पुष्पगुच्छांच्या भारानें लवला असे अंगणामध्यें एक सुंदर तळें आहे. त्याच्या पायऱ्या पांचु शिलांच आहेत. हें तळें नेहमीं सोन्याच्या कमळांनीं भरलेलें असून ते राजहंसही आहेत. तळ्याचें पाणी स्फटिकासारखें स्वच्छ अस तें पावसाळ्यांतही गढूळ होत नाहीं. आणि म्हणूनच मानस सरोवर जवळ असूनसुद्धां तेथील राजहंस तिकडे जाण्या मनांतही आणीत नाहींत. ह्या पुष्करिणीच्या कांठीं ए क्रीडाचल आहे व तो सुवर्णकदलींनीं वेष्टित आहे. त्या शिखर उज्ज्वल अशा इंद्रनील मण्यांचें बनविलेलें आहे.

डाचल माझ्या बायकोचा फार आवडता आहे. बागेला शोभा णणारीं एक अशोकाचें व एक बकुलाचें अशीं दोन झाडें हेत. त्या दोन झाडांमध्यें एक स्फटिकाची फळी आहे. वर बसण्यासाठीं एक सोन्याची दांडी बसविलेली आहे. यंकाळीं घरांतील मोर त्यावर बसून माझ्या बायकोकडून त्याचे धडे घेतो. असें माझ्या घराचें वैभव आहे. परंतु आतां थें मीं नसल्यानें त्यावर औदासीन्याची छटा पसरली असेल. रण रवीचा वियोग झाला कीं कमलांची कांति राहत नाहीं.

" माझी बायको सौंदर्यवती आहे. अंगानें कृश, वयानें रुण, कुंदासारखे दांत, बारीक कंबर, खोल नाभि, आणि लेल्या हरिणीसारखी तिची दृष्टि आहे. नितंबभारामुळें ची चाल मंद आहे व स्तनांमुळें किंचित् लवलेली असल्या-ळें तिच्या सौंदर्यांत भरच पडते. ब्रह्मदेवानें स्त्रीजातीची ही हिलीच मूर्ति घडविली कीं काय असें वाटतें. परंतु विरहानें ची दशा कोमेजलेल्या कमलिनीसारखी झाली असेल. सतत ण्यानें तिचे डोळे सुजलेले असतील. श्वासांनीं ओठ पांढुरके ले असतील. निष्काळजीपणामुळें तिचे केंस तोंडावर लोंबत सतील, व ढगानें झांकळलेल्या चंद्राप्रमाणें ती मळ्ळ झाली सेल. कचित् तुला ती देवपूजा करीत असलेली दिसेल. माझी कृश झालेली आकृति मनांत आणून ती चितारीत ल. किंवा पिंजऱ्यांतील बोलक्या मैनेला विचारीत असेल, 'तुला धन्यांची आठवण येते का? तूं त्यांची लाडकी

Modern College
PUNE 5.

होतीस.' कदाचित् मांडीवर वीणा घेऊन माझ्या नांवानें स्वत
केलेलें कवन वाजविण्याचा प्रयत्न ती करीत असेल. डोळ्यांतील
अश्रूंनीं भिजलेल्या तारांवरून मोठ्या प्रयासानें ती बोटें फिरवीत
असेल, परंतु स्वतः रचिलेल्या गीताच्या ताना ती वारंवार विसरत
असेल.

"विरहाचा शेवटचा दिवस केव्हां येतो ह्याची ती वा
पाहत फुलें जमिनीवर मांडून राहिलेले दिवस मोजीत असेल
दिवसभराच्या कामांत तिला माझा विरह इतका बाधत नसेल
परंतु रात्री मात्र तिला फार दुःसह जात असतील. विरहशय्येव
लोळतांना निदान माझी स्वप्नांत गांठ कशी पडेल हा विचा
ती मनांत घोळवीत असेल. अंगावर भूषणें नाहींत, तेलाच्य
अभावानें तिची वेणी कडकडित झाली असेल. मद्याच्या त्यागा
ती भ्रूविलास विसरली असेल. अंगानें ती फार वाळली असेल
मेघा, तिची ती दीनवाणी अवस्था तुझ्याही डोळ्यांत पा
आणील.

"आधीं सांगितलेल्या माझ्या घरांतील क्रीडाशैलावर
बस व तेथून तुझी विद्युत् दृष्टि सौम्य करून तूं ती आं
टाकिलीस तर तुला मीं सांगितल्याप्रमाणें सर्व दिसून येईल
ह्या वेळीं जर तिला झोंप लागली असेल, तर तिला उठवूं नकोस
थोडा वेळ तिच्याजवळ थांब. मोठ्या कष्टानें लागलेल्या झोपें
तिला कदाचित् मीं दिसत असेन आणि माझ्या गा
आलिंगनाचें सौख्य ती उपभोगीत असेल. पुरेसा वेळ थांबल्या

र आपली वीज जरा दडवून तिला जलकणांनीं जागी कर व
तिला माझा संदेश सांग. 'हे अविधवे, मीं तुझ्या पतीचा मित्र
त्र त्याचा निरोप घेऊन आलों आहें.' ह्या शब्दांनीं ती
च लक्ष्यपूर्वक ऐकण्यास सिद्ध होईल. कारण मित्रानें
आणिलेला पतीचा संदेश थोडा कमी असा संगमच स्त्रिया
मानितात. पुढें तिला सांग, कीं–'हे स्त्रिये, तुझा पति संन्यासी-
त्तीनें येथून फार दूर असलेल्या रामगिरिपर्वतावरील आश्रमांत
हिलेला आहे. त्याचें कुशल आहे. तो माझ्यामार्फत तुझें क्षेम
चारीत आहे. तुला त्याचा निरोप असा आहे, कीं पूर्वी
ज्या मुखस्पर्शाच्या अभिलाषानें मीं तुझ्या कानांत हळूंच
गत असें, परंतु आतां मला मित्राबरोबर संदेश पाठवावा
गत आहे. क्रूर दैवानें मला फार दूर आणून टाकिलें आहे.
णि तुझ्याकडे येण्याचा मार्ग बंद करून टाकिला आहे. तुझ्या
ची प्रतिकृति मीं श्यामलतांमध्यें बघतों. मोराच्या पिसाऱ्यांत
झे केस पाहतों. तुझ्या भ्रूलतेचा नाच नदीच्या लहरींत बघतों.
तु तुझें साम्य मला एकांतही दिसत नाहीं. शिलेवर
रागानें लटका रुसवा तोंडावर आणिला आहे असें तुझें चित्र
ढून मीं मन रमवितों. तुझ्या पायांशीं नम्र झालेला मीं असें माझें
त्र काढण्याची इच्छा धरून तें काढूं लागतांच डोळ्यांतील
ग्यानें सर्व चित्र धुवून जातें. स्वप्नांत तूं कधीं दिसलीस तर तुला
लिंगन देण्यास मीं माझे हात हवेंत पसरतों व त्यामुळें वन-
च्या डोळ्यांतून अश्रू गळत नाहींत असें होतच नाहीं.

हिमालयावरून दक्षिणेकडे येणाऱ्या वाऱ्यांना तुझ्या अंगाच स्पर्श झाला असेल ह्या कल्पनेनें मीं आलिंगन देतों व माझ्या विरहाचें दुःख कमी करण्याचा प्रयत्न करितों.

"मीं माझ्या मनाला धैर्यानें सांवरून धरितों. प्रिये, तूंह तसेंच करून स्वतःचें समाधान करून घे. धैर्य धर आणि भविष्य काळाकडे पाहा. आपत्काळानंतर सुखाचा काळ चक्रनेमिक्रमानें खासच येईल.

"आठ महिने निघून गेले आहेत. फक्त चारच महि शिल्लक आहेत. शेषशायि भगवान् जागे झाले म्हणजे शापकाल संपून जाईल. नंतर आपण आपल्या मनांत घोळविलेले स मनोरथ पूर्ण फुललेल्या रात्रीं उपभोगूं. खात्री बाळग, कीं म खुशाल आहें. वियोगानें माझें तुझ्यावरील प्रेम वाढलें आहे वियोगाचा अनिष्ट परिणाम शरीरावर होईल, परंतु प्रेमभावन बलवत्तरच होत राहील!' "

यक्ष एकसारखें बोलत होता, आणि मेघ शांतपणें ऐक होता. मेघाच्या शांततेची कल्पना प्रथम यक्षाला आली नाह परंतु त्याच्या मौनाचा अर्थ लगेच त्याच्या लक्ष्यांत आ सज्जन याचकाशीं कृतीनेंच बोलतात.

नंतर यक्ष पुन्हां मेघाला उद्देशून बोलूं लागला, "हे मे कृपा करून माझा निरोप पोहोंचविण्याचें काम कर. वर्षाक तुझ्या भाग्याची समृद्धि झाली असून इच्छा वाटेल त्या देश जा. एक क्षणभरसुद्धां तुला तुझ्या विद्युत् भार्येचा विरह न होवो

येथें काव्याची समाप्ति होते व ती योग्यच झाली आहे ह्यांत शंका नाहीं.

मेघासारख्या निर्जीव वस्तूला दूत कल्पून कामानें पीडिलेला विरही पति आपल्या प्रियेला कुशल संदेश पाठवीत आहे. ह्यांत पतीची कामुकता दिसून येत असली तरी त्यांत विशेषत्वानें प्रियेच्या जीविताला धोका होऊं नये ह्या कल्पनेचेंही प्राबल्य ज्यास्त आहे, आणि म्हणूनच मेघाला दूत करण्याची कल्पना रम्य वाटते. काव्याचा नायक यक्ष कवीनें धीरोदात्त असा दाखविला आहे. यक्ष रामाप्रमाणें एकपत्नी होता ह्यांत शंका नाहीं. त्याला झालेल्या शापांत त्यानें दूरदेशीं संन्यस्त वृत्तीनें राहावें असा दंडक नव्हता. त्याला आपलें चित्त कोठेंही [illegible]वितां आलें असतें, परंतु तसें न करितां तो अरण्यवास करितो व आपल्या जीवाचे हाल करून घेतो, ह्यांतच त्याचा [illegible] निःसंशय दिसून येतो.

यक्षशाप

[illegible] यक्ष नायक व त्याची पत्नी नायिका आहेत. [illegible] नायिकेच्या वर्णनाशिवाय प्रत्यक्ष ती कोठेंच [illegible] ६ व्या श्लोकापासून तों शेवटपर्यंत यक्षच [illegible]

[illegible] नांव, त्याच्याकडे असलेली कामगिरी, [illegible] प्रमाद इत्यादिविषयीं स्वतः कालिदास

Modern Colle[illegible]
PUNE

मुग्धच राहिला आहे. अर्थात् या गोष्टींच्या अभावामुळें काव्य
रसांत यत्किंचितही हानि झालेली नाहीं. आणि म्हणून
कवीला तें सांगण्याची आवश्यकता वाटली नसावी.

यक्षशापाची एक कथा प्रचलित आहे. अर्थात् ती मागाहू
कोणीं तरी रचिलेली आहे ह्यांत शंका नाहीं. परंतु मनोरंज
ह्या दृष्टीनें ती खालीं दिली आहे.

अलका नगरी ही यक्षाचें वसतिस्थान होय. तेथील रा
कुबेर ही पुराणप्रसिद्ध व्यक्ति आहे. 'मेघदूतां'तील नाय
यक्ष कुबेराचा नोकर होता. (मे. दू. श्लोक ३) त्याच्याक
कुबेराला रोज सकाळीं पूजेकरितां ताजीं कमलपुष्पें आण
देण्याचें काम होतें.

पुढें कांहीं कालानें ह्या यक्षाचें लग्न झालें. त्याला अत्
सुंदर भार्येचा लाभ झाला. तिच्या मादक सौंदर्याचा परिण
असा झाला कीं तिला सोडून दूर जाणें यक्षाच्या जीवावर ये
लागलें. प्रातःकालीं लवकर उठून फुलें तोडून आणणेंही त्या
मानवेनासें झालें. सकाळीं लवकर उठण्याची कटक
टाळण्याकरितां सायंकाळींच फुलें तोडून आणून तीं सका
नेऊन देण्याचें त्यानें ठरविलें, व त्याप्रमाणें दुसऱ्या दिव
आदल्या सायंकाळीं तोडिलेलीं फुलें नेऊन दिलीं.

दुर्दैवानें सायंकाळीं तोडिलेल्या फुलांत एक भुंगा अड
पडलेला होता. देवपूजेच्या वेळीं नेमकें तेंच फूल कुबे
हातांत घेतलें. हालचालीमुळें त्यांतील भुंगा निसटला व कुबे

बोटास डंख मारून उडून गेला. झालेल्या प्रकारामुळें संतापलेल्या कुबेरानें फुलें आणणाऱ्या यक्षास बोलावून त्याला दरडावून विचारिलें —" खरं सांग हीं फुलं तूं केव्हां तोडलींस ? " कामचुकार झालेला यक्ष खोटें बोलण्यास धजावत नव्हता. त्यानें आपला अपराध कबूल केला. कुबेरानें त्याला शाप दिला कीं—" ज्याअर्थी तूं स्त्रीलंपट होऊन आपल्या कर्तव्यांत चुकलास, त्याअर्थी तूं एक वर्षभर स्त्रीविरह भोगशील. " शापामुळें यक्ष-योनींतील विशिष्ट सामर्थ्य तो गमावून बसला.

शापानंतर यक्ष अलका नगरी सोडून रामगिरिपर्वतावर एकांतवासांत तेथील आश्रमांत येऊन राहिला. रामगिरीवर शीतल छायावृक्ष होते व सीतेच्या स्नानानें पुनित झालेले जलाशय होते; आणि म्हणूनच यक्षानें हें पुण्यपावन ठिकाण पसंत केलें असावें अर्थात् कालिदासानें त्याच्याकरितां योजिलें असावें.

आधींचे दोन शब्द

जगांत झाले दूत अनेकही ।
असती होतिल आणिक पाहीं ।
मेघ दूत हा परी आगळा ।
त्याची कोणा नच येइ कळा ॥ १ ॥
सजीव निर्जिव वाद कशाला ।
यक्षदृष्टिनें पहाच त्याला ॥
अद्भुत दूत जगांतच पहिला ।
मानवंदना देती त्याला ॥ २ ॥
कवी कल्पना त्या आकारी ।
गगनांतचि तो घेत भरारी ॥
आयु तयाचें चिरकालाचें ।
रसिकांच्या तो मनांत नाचे ॥ ३ ॥
यक्ष ओळखी दूत योग्यसा ।
मेघा याची करुनि मित्रसा ॥
प्रयाणमार्गा सांगे त्यातें ।
रसिक धांवती त्यावरूनि ते ॥ ४ ॥
येतां जातां रमुनी जाती ।
कितीक त्यांची नसेच गणती ॥
मार्ग वांकडा परी अलौकिक ।
जागोजागीं नवेंच कौतुक ॥ ५ ॥

यक्ष ऐकवी मग संदेशा ।
मुळीं न त्याच्या मनिं अंदेशा ॥
अबोल जरि तो दूत असेची ।
नव्हती यक्षा तमाहि त्याची ॥ ६ ॥
प्रेमळ वचनीं यक्ष सांगतो ।
स्तब्ध राहुनी मेघ ऐकतो ॥
काव्यसुधेनें तुडुंब भरला ।
चटका लावी रसिकमनाला ॥ ७ ॥
कानांच्या त्या जिभाच होती ।
चाट-चाटतां न होच तृप्ती ॥
रसिक जगांतिल धांवुनि येती ।
भृंग जसे ते कमलाभंवतीं ॥ ८ ॥

*　　*　　*

यक्ष वधूच्या मिषें बोलला ।
यक्षमुखानें दिव्य वाणिला ॥
वाग्देवीचा ध्याच प्रसाद ।
कविकुलगुरु तो घाली साद ॥ ९ ॥

*　　*　　*

मिळेल ऐसा दूत कधीं का !
ऐकिलात संदेश असा का ! ! ॥
अधिक कशाला हवें सांगणें ? ।
पहा उघडुनी पुढलीं पानें ॥ १० ॥

Modern Colle
PUNE

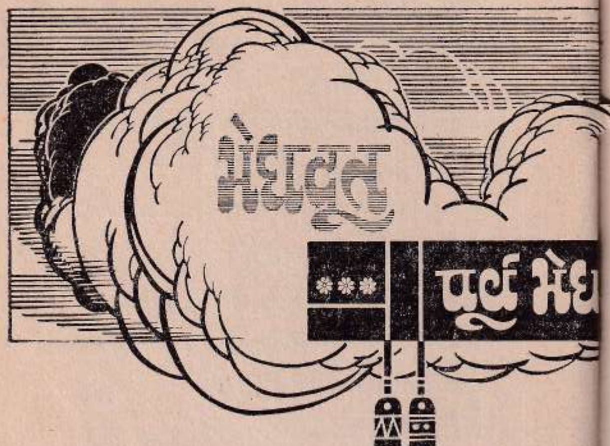

कश्चित्कान्ताविरहगुरुणा स्वाधिकारात्प्रमत्तः
शापेनास्तंगमितमहिमा वर्षभोग्येण भर्तुः ।
यक्षश्चक्रे जनकतनयास्नानपुण्योदकेषु
स्निग्धच्छायातरुषु वसतिं रामगिर्याश्रमेषु ॥ १ ॥

तस्मिन्नद्रौ कतिचिदबलाविप्रयुक्तः स कामी
नीत्वा मासान्कनकवलयभ्रंशरिक्तप्रकोष्ठः ।
आषाढस्य प्रथमदिवसे मेघमाश्लिष्टसानुं
वप्रक्रीडापरिणतगजप्रेक्षणीयं ददर्श ॥ २ ॥

कोणी चुकतां कर्तव्यासी स्वामी ज्या शापे ।
“ कांताविरही वर्षभरीं हो ” महिमाही लोपे ॥
[illegible]तास्नानें पुनित जलाशय रामगिरीवरतीं ।
[illegible] राई तेथ आश्रमीं यक्ष करी वसती ॥ १ ॥

[illegible]विना तो कामी जीवन या शैलीं जगतां ।
[illegible] मासें प्रकोष्ठ रिक्तचि कनकवलय ढळतां ॥
[illegible]च्या प्रथम दिनीं ये शिखरावरि मेघ ।
[illegible] जणुं गज वांके नवल बघे यक्ष. ॥ २ ॥

तस्य स्थित्वा कथमपि पुरः कौतुकाधानहेतो-
रन्तर्बाष्पश्चिरमनुचरो राजराजस्य दध्यौ ।
मेघालोके भवति सुखिनोऽप्यन्यथावृत्ति चेतः
कण्ठाश्लेषप्रणयिनि जने किं पुनर्दूरसंस्थे ॥ ३ ॥

प्रत्यासन्ने नभसि दयिताजीवितालम्बनार्थी
जीमूतेन स्वकुशलमयीं हारयिष्यन्प्रवृत्तिम् ।
स प्रत्यग्रैः कुटजकुसुमैः कल्पितार्घाय तस्मै
प्रीतः प्रीतिप्रमुखवचनं स्वागतं व्याजहार ॥ ४ ॥

धूमज्योतिःसलिलमरुतां संनिपातः क्व मेघः
संदेशार्थाः क्व पटुकरणैः प्राणिभिः प्रापणीयाः ।
इत्यौत्सुक्यादपरिगणयन्गुह्यकस्तं ययाचे
कामार्ता हि प्रकृतिकृपणाश्चेतनाचेतनेषु ॥ ५ ॥

जातं वंशे भुवनविदिते पुष्करावर्तकानां
जानामि त्वां प्रकृतिपुरुषं कामरूपं मघोनः ।
तेनार्थित्वं त्वयि विधिवशाद्दूरबन्धुर्गतोऽहं
याच्ञा मोघा वरमधिगुणे नाधमे लब्धकामा ॥ ६

संतप्तानां त्वमसि शरणं तत्पयोद प्रियायाः
संदेशं मे हर धनपतिक्रोधविश्लेषितस्य ।
गन्तव्या ते वसतिरलका नाम यक्षेश्वराणां
बाह्योद्यानस्थितहरशिरश्चन्द्रिकाधौतहर्म्या ॥ ७ ॥

...ा तरी त्या कौतुकास्पदापुढें उभा राहे ।
...वरि अश्रू धनपतिकिंकर चिंतन करि पाहें ॥
...ा पाहुनि वृत्ति बावरे सुखी जनांचीही ।
...ालिंगनउत्सुक परि सखि दूर, बोलुं काई ॥ ३ ॥

...वण आला सखीजीवना आधारचि द्याया ।
...ाकरवीं कुशल आपुलें इच्छी धाडाया ॥
...व फुललेल्या कुटज फुलांचा अर्घ्यचि कल्पोनी ।
...हे, स्वागत करि संतोषें प्रेमळ मृदु वचनीं ॥ ४ ॥

...काश-तारा-धूम-जलांचा अजीव मेघ कुठें ।
...बुद्ध जीवां संदेशास्तव पाठविणेंचि कुठें ॥
...त्सुकतेनें भान हरपुनी याची यक्ष घना ।
...जीव किंवा अजीव पाहि न कामांधप्रज्ञा ॥ ५ ॥

...यात पुष्करावर्तकवंशीं जन्म तुझा झाला ।
...मरूप तूं इंद्रसचिव हो ज्ञात असे मजला ॥
...दैवानें सुदूर बांधव म्हणून याची मीं ।
...रूल याचना भली सज्जनीं सफल नको अधमीं ॥ ६ ॥

...तांना असे घना तव आश्रय; मम वाहीं ।
...ोप दयितेः कुबेरशापें झालों मीं विरही. ॥
...दपुरी अलकेसी जावें जिथें उंच सदनें ।
...ति बाह्योद्यानिं शिवाच्या भालचंद्रकिरणें ॥ ७ ॥

त्वामारूढं पवनपदवीमुद्गृहीतालकान्ताः
प्रेक्षिष्यन्ते पथिकवनिताः प्रत्ययादाश्वसन्त्यः ।
कः संनद्धे विरहविधुरां त्वय्युपेक्षेत जायां
न स्यादन्योऽप्यहमिव जनो यः पराधीनवृत्तिः ॥ ८
मन्दं मन्दं नुदति पवनश्चानुकूलो यथा त्वां
वामश्चायं नदति मधुरं चातकस्ते सगन्धः ।
गर्भाधानक्षणपरिचयान्नूनमाबद्धमालाः
सेविष्यन्ते नयनसुभगं खे भवन्तं बलाकाः ॥ ९
तां चावश्यं दिवसगणनातत्परामेकपत्नी-
मव्यापन्नामविहतगतिर्द्रक्ष्यसि भ्रातृजायाम् ।
आशाबन्धः कुसुमसदृशं प्रायशो ह्यङ्गनानां
सद्यःपाति प्रणयि हृदयं विप्रयोगे रुणद्धि ॥ १०
कर्तुं यच्च प्रभवति महीमुच्छिलीन्ध्रामवन्ध्यां
तच्छ्रुत्वा ते श्रवणसुभगं गर्जितं मानसोत्काः ।
आकैलासाद्बिसकिसलयच्छेदपाथेयवन्तः
संपत्स्यन्ते नभसि भवतो राजहंसाः सहायाः ॥ ११
आपृच्छस्व प्रियसखममुं तुङ्गमालिङ्ग्य शैलं
वन्द्यैः पुंसां रघुपतिपदैरङ्कितं मेखलासु ।
काले काले भवति भवतो यस्य संयोगमेत्य
स्नेहव्यक्तिश्चिरविरहजं मुञ्चतो बाष्पमुष्णम् ॥ १२

...बटा वर सारुनि धरिती धीर पथिककांता ।
...नुभवें पाहुनि तुजला पवनावर जातां ॥
...गमीं रे कोण उपेक्षिल विरहाकुल पत्नी ।
...वलंबी मजसम दुसरा नसेल जगीं कोणी ॥ ८ ॥
...गणनीं रत पतिव्रता ती जीव धरुनि राहे ।
...हत गतिनें जातां बघशिल खास बंधुजाये ॥
...य प्रेमळ विरहीं बहुधा कुसुमासम खचतें ।
...चें परि आशाबंधचि सांवरितो त्यातें ॥ ९ ॥
...मंद अनुकूल वायु हा वाहुनि तुज नेतां ।
...स चातक वामभागिं तव गाइल मधुगीता ॥
...धानक्षण जाणोनी मंडल करितील ।
...रम्य, तुजसवें बलाका गगनीं उडतील ॥ १० ॥
...नें महि सुफला करण्या गर्जित तव शक्त ।
...र ते ऐकुनि उत्सुक मानसगमनार्थ ॥
...च्या पथीं शिदोरी कमलनाल घेती ।
...वासी राजहंस ते साथ तुला करिती ॥ ११ ॥
... घे प्रिय मित्र गिरीचा आलिंगुनि त्यातें ।
... उमटलीं रामपाउलें ज्याच्या अंगातें ॥
... तव संगम हो या गिरि मित्राशीं ।
...चे उष्ण अश्रु जणु व्यक्त लोभराशी ॥ १२ ॥

Modern Coll...
PUNE 5

मार्गं तावच्छृणु कथयतस्त्वत्प्रयाणानुरूपं
संदेशं मे तदनु जलद श्रोष्यसि श्रोत्रपेयम् ।
खिन्नः खिन्नः शिखरिषु पदं न्यस्य गन्तासि यत्र
क्षीणः क्षीणः परिलघु पयः स्रोतसां चोपभुज्य ॥ १

अद्रेः शृङ्गं हरति पवनः किंस्विदित्युन्मुखीभि-
र्दृष्टोत्साहश्चकितचकितं मुग्धसिद्धाङ्गनाभिः ।
स्थानादस्मात्सरसनिचुलादुत्पतोदङ्मुखः खं
दिङ्नागानां पथि परिहरन्स्थूलहस्तावलेपान् ॥ १४

रत्नच्छायाव्यतिकर इव प्रेक्ष्यमेतत्पुरस्ता-
द्वल्मीकाग्रात्प्रभवति धनुःखण्डमाखण्डलस्य ।
येन श्यामं वपुरतितरां कान्तिमापत्स्यते ते
बर्हेणेव स्फुरितरुचिना गोपवेषस्य विष्णोः ॥ १५

त्वय्यायत्तं कृषिफलमिति भ्रूविलासानभिज्ञैः
प्रीतिस्निग्धैर्जनपदवधूलोचनैः पीयमानः ।
सद्यःसीरोत्कषणसुरभि क्षेत्रमारुह्य मालं
किंचित्पश्चाद्व्रज लघुगतिर्भूय एवोत्तरेण ॥ १६ ॥

त्वामासारप्रशमितवनोपप्लवं साधु मूर्ध्ना
वक्ष्यत्यध्वश्रमपरिगतं सानुमानाम्रकूटः ।
न क्षुद्रोऽपि प्रथमसुकृतापेक्षया संश्रयाय
प्राप्ते मित्रे भवति विमुखः किं पुनर्यस्तथोच्चैः ॥

…न मार्ग अनुकूल सांगतों घना प्रयाणाचा ।
… मागुतीं श्रवणमधुर मम संदेशा साचा ॥
… वाटतां टेके शैलीं जाशी तूं जेथें ।
…काय हो निर्झर जल तें उपभोगीं पुरतें ॥ १३ ॥

…वी वारा गिरिशिखरा का ? भिउनी वर बघती ।
… उत्साहें होती भोळ्या चकित सिद्ध युवती ॥
…ुलांकित या स्थलावरुनि घे उत्तरमुख झेंप ।
…जशुंडाप्रहार चुकवीं न होच निक्षेप ॥ १४ ॥

…ारत्नप्रभाझोत तो प्रेक्षणीय पुढतीं ।
…मार्थां इंद्रधनूचा खंड येत वरतीं ॥
… लाभे उज्ज्वल कांती श्यामकाय तूंतें ।
…सांच्या द्युतिनें जैशी गोपवेषिं हरितें ॥ १५ ॥

… हातीं कृषिफल तुजला प्राशिति नयनांनीं ।
…र्नि जरि अज्ञ प्रेमल त्या ग्रामिण रमणी ॥
… नांगरतां क्षेत्र सुवासिक माल तयावरुनी ।
… त्या जरा पश्चिमे मग उत्तर गगनीं ॥ १६ ॥

…नीं शमवुनि वणवा श्रमुनि दमसि वाट ।
…रा शिरीं वाहि तुज शैल आम्रकूट ॥
… आश्रया येतां स्मरुनी मागिल सुकृतांतें ।
… होती विमुख न मग का थोर तयासम ते ॥ १७ ॥

छन्नोपान्तः परिणतफलद्योतिभिः काननाम्रै-
स्त्वय्यारूढे शिखरमचलः स्निग्धवेणीसवर्णे ।
नूनं यास्यत्यमरमिथुनप्रेक्षणीयामवस्थां
मध्ये श्यामः स्तन इव भुवः शेषविस्तारपाण्डुः ॥१

स्थित्वा तस्मिन्वनचरवधूभुक्तकुञ्जे मुहूर्तं
तोयोत्सर्गद्रुततरगतिस्तत्परं वर्त्म तीर्णः ।
रेवां द्रक्ष्यस्युपलविषमे विन्ध्यपादे विशीर्णां
भक्तिच्छेदैरिव विरचितां भूतिमङ्गे गजस्य ॥ १९

तस्यास्तिक्तैर्वनगजमदैर्वासितं वान्तवृष्टि-
र्जम्बूकुञ्जप्रतिहतरयं तोयमादाय गच्छेः ।
अन्तःसारं घन तुलयितुं नानिलः शक्ष्यति त्वां
रिक्तः सर्वो भवति हि लघुः पूर्णता गौरवाय ॥ २

नीपं दृष्ट्वा हरितकपिशं केसरैरर्धरूढै-
राविर्भूतप्रथममुकुलाः कन्दलीश्चानुकच्छम् ।
जग्ध्वारण्येष्वधिकसुरभिं गन्धमाघ्राय चोर्व्याः
सारङ्गास्ते जललवमुचः सूचयिष्यन्ति मार्गम् ॥ २

उत्पश्यामि द्रुतमपि सखे ! मत्प्रियार्थं यियासोः
कालक्षेपं ककुभसुरभौ पर्वते पर्वते ते ।
शुक्लापाङ्गैः सजलनयनैः स्वागतीकृत्य केकाः
प्रत्युद्यातः कथमपि भवान्गन्तुमाशु व्यवस्येत् ॥२

...य वेणिसम वर्ण तुझा तूं बसशी शैलाग्रीं ।
...रि-अंगीं वन पक्वाम्रांची द्युति पसरे गहिरी ॥
...ति सुरमिथुना प्रेक्षणीय हो, वसुधास्तन जणुं हा ।
...नल मध्यें शेषभागिं तो पिंवळा गौर पहा ॥ १८ ॥

...री रमती लताकुंजिं ज्या थांबें क्षण तेथें ।
...्र गतीनें पुढती जावें वर्षुनियां जल तें ॥
...र्ण होई खडकावरती रेवा विंध्यतळीं !
... अंगावरि नक्षी सुंदर जणूं असे रचिली ॥ १९ ॥

...नियां, वन्यगजमदें उग्र गंध ज्यातें ।
...वनें गति कुंठित ज्याची प्राशी जल तूं तें ॥
... आंतर्बली शकेना पेलूं वायु तुला ।
...नाला मिळे तुच्छता मान पूर्णतेला ॥ २० ॥

... केसर अर्ध उमटले वर्ण पीत हरित ।
...ठीं प्रथमकळ्या त्या कंदलिना येत ॥
... घेउनि अधिक सुवासिक वनिंचा मृद्गंध ।
... तुज पथ तव सूचित करितिल सारंग ॥ २१ ॥

... जाण्या शीघ्र निघावें मनिं तव होइ जरी ।
...वरि ककुभगंध तुज थांबवतील परी ॥
... साश्रू नयनीं स्वागत केकांनीं ।
... आपण परी निघावें त्वरितचि तेथोनि ॥ २२ ॥

पाण्डुच्छायोपवनवृतयः केतकैः सूचिभिन्नै-
नींडारम्भैर्गृहबलिभुजामाकुलग्रामचैत्याः ।
त्वय्यासन्ने परिणतफलश्यामजम्बूवनान्ताः
संपत्स्यन्ते कतिपयदिनस्थायिहंसा दशार्णाः ॥ २३

तेषां दिक्षु प्रथितविदिशालक्षणां राजधानीं
गत्वा सद्यः फलमविकलं कामुकत्वस्य लब्धा ।
तीरोपान्तस्तनितसुभगं पास्यसि स्वादु यस्मा-
त्सभ्रूभङ्गं मुखमिव पयो वेत्रवत्याश्चलोर्मि ॥ २४

नीचैराख्यं गिरिमधिवसेस्तत्र विश्रामहेतो-
स्त्वत्संपर्कात्पुलकितमिव प्रौढपुष्पैः कदम्बैः ।
यः पण्यस्त्रीरतिपरिमलोद्गारिभिर्नागराणा-
मुद्दामानि प्रथयति शिलावेश्मभिर्यौवनानि ॥ २५

विश्रान्तः सन्व्रज वननदीतीरजातानि सिञ्च-
न्नुद्यानानां नवजलकणैर्यूथिकाजालकानि ।
गण्डस्वेदापनयनरुजाक्लान्तकर्णोत्पलानां
छायादानात्क्षणपरिचितः पुष्पलावीमुखानाम् ॥ २

वक्रः पन्था यदपि भवतः प्रस्थितस्योत्तराशां
सौधोत्सङ्गप्रणयविमुखो मा स्म भूरुज्जयिन्याः ।
विद्युद्दामस्फुरितचकितैस्तत्र पौराङ्गनानां
लोलापाङ्गैर्यदि न रमसे लोचनैर्वञ्चितोऽसि ॥ २

गकुंपणें केतककलिका फुटुनि धवल होती ।
देउळीं नीडारंभचि काकादिहि करिती ॥
फलांनीं जम्बुवनांतें श्याम तवागमनीं ।
र्णि देशीं हंस राहतिल अल्प विसांवोनी ॥ २३ ॥

त्यातचि दश दिशांत विदिशा नाम राजधानी ।
लासभोग तुज सर्वहि मिळतिल जातां तेथ झणीं ॥
शीं मधुजल तीरीं कूजन करुनि वेत्रवतिच्या ।
ल्या लहरी भ्रूभंगापरि वदनीं गमति तिच्या ॥ २४ ॥

चैर्नामें गिरीवरी त्या विश्रामा तूं घे ।
यदंगीं कदंबसुमनें फुललीं त्वत्संगें ॥
तुनिया वेश्यारतिचा सुगंध दरवळतो ।
र तारुण्याचा दावी उन्मादचि परि तो ॥ २५ ॥

श्रमपरिहार वननदीतटिंच्या उद्यानीं ।
टवे जाई शिंपित नवजलबिंदूनीं ॥
टिपतां घाम मलुल हो कमलें कानींची ।
खुलवी छायादानें मुखें माळिणींची ॥ २६ ॥

मी तुला वांकडा पथ उज्जयिनीचा ।
उंच त्या तेथिल सौधां विमुख न हो साचा ॥
चमकतां नागर ललना चकित होति त्यांचे ।
चंचल जरि न रम्य तुज वंचन तव साचें ॥ २७ ॥

Modern Co...
PUNE-...

वीचिक्षोभस्तनितविहगश्रेणिकाञ्चीगुणायाः
संसर्पन्त्याः स्खलितसुभगं दर्शितावर्तनाभेः ।
निर्विन्ध्यायाः पथि भव रसाभ्यन्तरः सन्निपत्य
स्त्रीणामाद्यं प्रणयवचनं विभ्रमो हि प्रियेषु ॥ २८

वेणीभूतप्रतनुसलिलासावतीतस्य सिन्धुः
पाण्डुच्छाया तटरुहतरुभ्रंशिभिर्जीर्णपर्णैः ।
सौभाग्यं ते सुभग विरहावस्थया व्यञ्जयन्ती ।
कार्श्यं येन त्यजति विधिना स त्वयैवोपपाद्यः ॥ २

प्राप्यावन्तीनुदयनकथाकोविदग्रामवृद्धा-
न्पूर्वोद्दिष्टामनुसर पुरीं श्रीविशालां विशालाम् ।
स्वल्पीभूते सुचरितफले स्वर्गिणां गां गतानां
शेषैः पुण्यैर्हृतमिव दिवः कान्तिमत्खण्डमेकम् ॥ ३

दीर्घीकुर्वन्पटु मदकलं कूजितं सारसानां
प्रत्यूषेषु स्फुटितकमलामोदमैत्रीकषायः ।
यत्र स्त्रीणां हरति सुरतग्लानिमङ्गानुकूलः
शिप्रावातः प्रियतम इव प्रार्थनाचाटुकारः ॥ ३१

जालोद्गीर्णैरुपचितवपुः केशसंस्कारधूपै-
र्बन्धुप्रीत्या भवनशिखिभिर्दत्तनृत्योपहारः ।
हर्म्येष्वस्याः कुसुमसुरभिष्वध्वखेदं नयेथा
लक्ष्मीं पश्यंल्ललितवनितापादरागाङ्कितेषु ॥ ३२ ॥

चीयातें किलबिल करि जी खगराजी रशना ।
मि जणूं जो पडे भोंवरा स्खलतां जाताना ॥
निर्विंध्या निकट येत घे तिच्या रसास्वादा ।
ना भाषा स्त्रीप्रणयाची आद्य कामचेष्टा ॥ २८ ॥

सिम ती रोड जाहली सिंधू जल अटता ।
ळीं पानें तटद्रुमांचीं आणिति पांडुरता ॥
रहावस्था तिची दाविते सुभाग्य तव सुभगा ।
ता जाइल तिची जयानें उपाय तो करिं गा ॥ २९ ॥

तिदेशीं उदयनकीर्ति ग्रामवृद्ध गाती ।
विशाला नगरी सधना बघ पूर्वोक्ता ती ॥
स्यांचें पुण्यचि घटतां येती भूमितला ।
जणुं हा शेष सुकृतें बळें त्यांहिं अणिला ॥ ३० ॥

कालीं सारस कूजन मधुर दूर पसरी ।
नातीं फुलतीं कमलें त्यांचा गंध हरी ॥
वुनि अंगा सुरतग्लानी ललनांची हरितो ।
वारा प्रियकर जेंवी अनुराधन करितो ॥ ३१ ॥

रांचा धूप जालगत तुजसि पुष्टि आणी ।
गृहशिखि करिती नृत्यमेजवानी ॥
युवतीपदरागांकित सुमगंधें भरतीं ।
नांकित पुरिची शोभा हरिल पथश्रांती ॥ ३२ ॥

भर्तुः कण्ठच्छविरिति गणैः सादरं वीक्ष्यमाणः
पुण्यं यायास्त्रिभुवनगुरोर्धाम चण्डीश्वरस्य ।
धूतोद्यानं कुवलयरजोगन्धिभिर्गन्धवत्या-
स्तोयक्रीडानिरतयुवतिस्नानतिक्तैर्मरुद्भिः ॥ ३३

अप्यन्यस्मिञ्जलधर महाकालमासाद्य काले
स्थातव्यं ते नयनविषयं यावदत्येति भानुः
कुर्वन्संध्याबलिपटहतां शूलिनः श्लाघनीया-
मामन्द्राणां फलमविकलं लप्स्यसे गर्जितानाम् ॥

पादन्यासैः क्वणितरशनास्तत्र लीलावधूतै
रत्नच्छायाखचितवलिभिश्चामरैः क्लान्तहस्ताः ।
वेश्यास्त्वत्तो नखपदसुखान्प्राप्य वर्षाग्रबिन्दू-
नामोक्ष्यन्ते त्वयि मधुकरश्रेणिदीर्घान्कटाक्षान् ॥

पश्चादुच्चैर्भुजतरुवनं मण्डलेनाभिलीनः
सान्ध्यं तेजः प्रतिनवजपापुष्परक्तं दधानः ।
नृत्यारम्भे हर पशुपतेरार्द्रनागाजिनेच्छां
शान्तोद्वेगस्तिमितनयनं दृष्टभक्तिर्भवान्या ॥ ३६

गच्छन्तीनां रमणवसतिं योषितां तत्र नक्तं
रुद्धालोके नरपतिपथेसूचि भेद्यैस्तमोभिः ।
सौदामन्या कनकनिकषस्निग्धया दर्शयोर्वीं
तोयोत्सर्गस्तनितमुखरो मा स्म भूर्विक्लवास्ताः ॥

लकंठगण बघति आदरें नील घना तूंतें ।
लोकनाथ शिव पावनधामीं जाईं तूं, तेथें ॥
वतीजलिं क्रीडारत त्या युवतींच्या स्नानें ।
लरजेंही गंधित वारा डोलवि उद्यानें ॥ ३३ ॥

न्य काल जरि जाया होई महाकाल जेथें ।
ी रहावें जोंवरि सविता नयनविषय तेथें ॥
्यापूजासमयिं शिवाच्या नादभेरि घुमव ।
ल्य हेंचि तुज, मधुर गर्जनें होती सफल तव ॥ ३४ ॥

न्द पाउलें लीलें पडतां रशना किण-किणती ।
द्युतिमय मुठिचे चामर ढाळुनि कर शिणती ॥
क्षता नववृष्टिबिंदु जैं स्पर्शी, टाकित त्या ।
लिसम दीर्घ कटाक्षा त्वयिं मुदिता वेश्या ॥ ३५ ॥

म त्या उभ्या भुजांना तिरकस वेढोनी ।
तेजें नटतां होशी जपाकुसुमवर्णी ॥
रंभीं आर्द्र गजाजिन इच्छी शिव हो, तें ।
निश्चल नयनीं गौरी पाहिल भक्तीतें ॥ ३६ ॥

निशिकालीं रमणी रमणगृहां जात ।
कुचें शिरेल ऐशा तमीं दाव वाट ॥
कर्वी सुवर्णरेषा जणुं निकषावरतीं ।
गर्जुनि भिवउं नको रे कातर त्या युवती ॥ ३७ ॥

20323

तां कस्यांचिद्भवनवलभौ सुप्तपारावतायां
नीत्वा रात्रिं चिरविलसनात्खिन्नविद्युत्कलत्रः ।
दृष्टे सूर्ये पुनरपि भवान्वाहयेदध्वशेषं
मन्दायन्ते न खलु सुहृदामभ्युपेतार्थकृत्याः ॥ ३

तस्मिन्काले नयनसलिलं योषितां खण्डितानां
शान्तिं नेयं प्रणयिभिरतो वर्त्म भानोस्त्यजाशु ।
प्रालेयास्त्रं कमलवदनात्सोऽपि हर्तुं नलिन्याः
प्रत्यावृत्तस्त्वयि कररुधि स्यादनल्पाभ्यसूयः ॥ ३

गम्भीरायाः पयसि सरितश्चेतसीव प्रसन्ने
छायात्मापि प्रकृतिसुभगो लप्स्यते ते प्रवेशम् ।
तस्मादस्याः कुमुदविशदान्यर्हसि त्वं न धैर्या-
न्मोघीकर्तुं चटुलशफरोद्वर्तनप्रेक्षितानि ॥ ४० ॥

तस्याः किंचित्करधृतमिव प्राप्तवानीरशाखं
नीत्वा नीलं सलिलवसनं मुक्तरोधोनितम्बम् ।
प्रस्थानं ते कथमपि सखे लम्बमानस्य भावि
ज्ञातास्वादो विवृतजघनां को विहातुं समर्थः ॥

त्वन्निष्यन्दोच्छ्वसितवसुधागन्धसंपर्करम्यः
स्रोतोरन्ध्रध्वनितसुभगं दन्तिभिः पीयमानः ।
नीचैर्वास्यत्युपजिगमिषोर्देवपूर्वं गिरिं ते
शीतो वायुः परिणमयिता काननोदुम्बराणाम् ॥

स्फुरुनी विद्युत्कांता श्रमली; रात्रचि ती ।
ळचणीं घालव जेथें कपोत निजताती ॥
करण्या प्रवास निव तूं सूर्योदय होतां ।
त्रकार्यीं आळस करिती जन हातीं घेतां ॥ ३८ ॥

ती अश्रू मानखंडिता रमणींचे प्रणयी ।
भानुचा मेघा त्वरितचि सोडीं या समयीं ॥
नींच्या मुखकमलावरले दवाश्रु ते स्वकरें ।
तो तोही अडवशील जर करील कोप बरें ॥ ३९ ॥

रेच्या जलीं जणूं कीं प्रसन्न हृदयांत ।
त्मबिंबा जातिसुंदरा, प्रवेश तो होत ॥
शफर ते उसळति जाणों कटाक्ष धवल तिचे ।
र्वे करणें विफल योग्य ना तुजला त्या साचे ॥ ४० ॥

च्या जलाचें वस्त्र ओढितां कटिखालीं गळलें ।
शाखेवरी पडे जणुं करें जरा धरिलें ।
प्रवासा मित्रा आतां अडचण ये खास ।
जघना रसिक शक्त का सोडुनि जायास ॥ ४१ ॥

वर्षावें हर्षित भूचा सुगंध जो घेतो ।
रंध्रें गज ज्या पीतां सुभगस्वन होतो ।
औदुंबर फलें पिकवि जो शीत वायु रम्य ।
गिरीवर तुज वाहुनि ने तव इच्छित धाम ॥ ४२ ॥

PUNE

तत्र स्कन्दं नियतवसतिं पुष्पमेघीकृतात्मा
पुष्पासारैः स्नपयतु भवान् व्योमगङ्गाजलार्द्रैः ।
रक्षाहेतोर्नवशशिभृता वासवीनां चमूना-
मत्यादित्यं हुतवहमुखे संभृतं तद्धि तेजः ॥ ४३

ज्योतिर्लेखावलयि गलितं यस्य बर्हं भवानी
पुत्रप्रेम्णा कुवलयदलप्रापि कर्णे करोति ।
धौतापाङ्गं हरशशिरुचा पावकेस्तं मयूरं
पश्चादद्रिग्रहणगुरुभिर्गर्जितैर्नर्तयेथाः ॥ ४४ ॥

आराध्यैनं शरवणभवं देवमुल्लङ्घिताध्वा
सिद्धद्वन्द्वैर्जलकणभयाद्वीणिभिर्मुक्तमार्गः ।
व्यालम्बेथाः सुरभितनयालम्भजां मानयिष्यन्
स्रोतोमूर्त्या भुवि परिणतां रन्तिदेवस्य कीर्तिम् ॥

त्वय्यादातुं जलमवनते शार्ङ्गिणो वर्णचौरे
तस्याः सिन्धोः पृथुमपि तनुं दूरभावात्प्रवाहम् ।
प्रेक्षिष्यन्ते गगनगतयो नूनमावर्ज्य दृष्टी-
रेकं मुक्तागुणमिव भुवः स्थूलमध्येन्द्रनीलम् ॥ ४

तामुत्तीर्य व्रज परिचितभ्रूलताविभ्रमाणां
पक्ष्मोत्क्षेपादुपरि विलसत्कृष्णशारप्रभाणाम् ।
कुन्दक्षेपानुगमधुकरश्रीमुषामात्मबिम्बं
पात्रीकुर्वन्दशपुरवधूनेत्रकौतूहलानाम् ॥ ४७ ॥

मूंचें रक्षण करणें हेतु मनीं धरुनी ।
मुखीं शिव ठेवि तेज जें प्रखर भानुहूनी ॥
तेथ तो नित्य वसे त्या होउनि पुष्प घन ।
गाजलआर्द्र फुलांचे घालीं तूं स्नान ॥ ४३ ॥

शिकरणें धवलापांगचि स्कंद मयूरातें ।
घुमत्या तुझ्या गर्जनें नाचवि नंतर तें ॥
यांकित पिच्छ तयाचें गळतां तें गौरी ।
में कानीं धारण सांडुनि कमल करी ॥ ४४ ॥

जन्मा स्कंदा पूजुनी जाय; न रोखतिल ।
धारी सिद्धजोडपीं जलकणभयशील ॥
द्यावया मान तिला जी बनली गोयज्ञें ।
पाची कीर्ति भूवरी ये जलरूपानें ॥ ४५ ॥

विशाला सान दिसे त्यां असती जे दूर ।
जल लवसी जें तूं कृष्णवर्ण चोर ।
विहारी टक लावोनी खालीं बघतील ।
वरेची मुक्तामाला मधें स्थूल नील ॥ ४६ ॥

नि तिज जाइ दशपुरा, भ्रूविभ्रमिं कुशल ।
तेथील त्यांच्या नयनां तव तनु हो नवल ।
पम्या वर तैं फांकति प्रभा नील कृष्ण ।
नाचती भृंग तत् श्री चोरिति नयन ॥ ४७ ॥

ब्रह्मावर्तं जनपदमथ च्छायया गाहमानः
क्षेत्रं क्षत्रप्रधनपिशुनं कौरवं तद्भजेथाः ।
राजन्यानां सितशरशतैर्यत्र गाण्डीवधन्वा
धारापातैस्त्वमिव कमलान्यभ्यवर्षन्मुखानि ॥ ४८

हित्वा हालामभिमतरसां रेवतीलोचनाङ्कां
बन्धुप्रीत्या समरविमुखो लाङ्गली याः सिषेवे ।
कृत्वा तासामभिगममपां सौम्य सारस्वतीना-
मन्तःशुद्धस्त्वमपि भविता वर्णमात्रेण कृष्णः ॥ ४

तस्माद्गच्छेरनुकनखलं शैलराजावतीर्णां
जह्नोः कन्यां सगरतनयस्वर्गसोपानपंक्तिम् ।
गौरीवक्त्रभ्रुकुटिरचनां या विहस्येव फेनैः
शंभोः केशग्रहणमकरोदिन्दुलग्नोर्मिहस्ता ॥ ५० ॥

तस्याः पातुं सुरगज इव व्योम्नि पश्चार्धलम्बी
त्वं चेदच्छस्फटिकविशदं तर्कयेस्तिर्यगम्भः ।
संसर्पन्त्या सपदि भवतः स्रोतसि च्छाययासौ
स्यादस्थानोपगतयमुनासङ्गमेवाभिरामा ॥ ५१ ॥

आसीनानां सुरभितशिलं नाभिगन्धैर्मृगाणां
तस्या एव प्रभवमचलं प्राप्य गौरं तुषारैः ।
वक्ष्यस्यध्वश्रमविनयने तस्य शृङ्गे निषण्णः
शोभां शुभ्रत्रिनयनवृषोत्खातपङ्कोपमेयाम् ॥ ५२

[illegible]प्रदेश अपुल्या आक्रमुनी छायें ।
[illegible] जी भारतरणभू तीवर मग तूं ये ॥
[illegible] अमित नृपशिरें उडविलिं बाणांनीं ।
[illegible]ची जशि दशा उडविशी तूं जलधारांनीं ॥ ४८ ॥

[illegible] सुरेमधिं बिंब रेवतीनेत्रांचें बघतां ।
[illegible] सोडिली बंधुप्रेमें धरि रणविन्मुखता ॥
[illegible] सेवी सरस्वतीच्या त्या तूं पुण्यजला ।
[illegible] अंतरिं शुभ्रचि होशिल जरि वर्णें काळा ॥ ४९ ॥

[illegible] कनखला हिमगिरि उतरे जन्हुसुता जेथें ।
[illegible]नां जी सोपानचि हो स्वर्गीं जायातें ।
[illegible]भ्रूभंगा हांसे फेनें जी वाटे ॥
[illegible] वीचिकरांनीं धरीत शंभुजटे ॥ ५० ॥

[illegible]समान आकाशांतुनि लवुनि अर्ध भागीं ।
[illegible] स्फटिकासम निर्मल जल होतां बक्रांगी ॥
[illegible] तव छाया वाहे प्रवाहांत बघुनी ।
[illegible] यमुनासंगम शोभवि तिज कीं अस्थानीं ॥ ५१ ॥

[illegible] सुगंधित शिला कस्तुरीमृग बसतां जेथें ।
[illegible]शैल हिमानें धवल जाइं तेथें ॥
[illegible] शिखरीं श्रम वाराया बसशी तूं जेव्हां ।
[illegible] नंदीनें गमसि उकरिला कर्दम कीं जणुं हा ॥ ५२ ॥

Modern Co

तं चेद्वायौ सरति सरलस्कन्धसंघट्टजन्मा
बाधेतोल्काक्षपितचमरीबालभारो दवाग्निः ।
अर्हस्येनं शमयितुमलं वारिधारासहस्रै-
रापन्नार्तिप्रशमनफलाः संपदो ह्युत्तमानाम् ॥ ५३

ये संरम्भोत्पतनरभसाः स्वाङ्गभङ्गाय तस्मि-
न्मुक्ताध्वानं सपदि शरभा लङ्घयेयुर्भवन्तम् ।
तान्कुर्वीथास्तुमुलकरकावृष्टिपातावकीर्णान्
के वा न स्युः परिभवपदं निष्फलारम्भयत्नाः ॥

तत्र व्यक्तं दृषदि चरणन्यासमर्धेन्दुमौलेः
शश्वत्सिद्धैरुपचितबलिं भक्तिनम्रः परीयाः ।
यस्मिन्दृष्टे करणविगमादूर्ध्वमुद्धूतपापाः
संकल्पन्ते स्थिरगणपदप्राप्तये श्रद्दधानाः ॥ ५५

शब्दायन्ते मधुरमनिलैः कीचकाः पूर्यमाणाः
संसक्ताभिस्त्रिपुरविजयो गीयते किंनरीभिः ।
निर्ह्रादस्ते मुरज इव चेत्कन्दरेषु ध्वनिः स्या-
त्संगीतार्थो ननु पशुपतेस्तत्र भावी समग्रः ॥ ५

प्रालेयाद्रेरुपतटमतिक्रम्य तांस्तान्विशेषान्
हंसद्वारं भृगुपतियशोवर्त्म यत्क्रौञ्चरन्ध्रम् ।
तेनोदीचीं दिशमनुसरेस्तिर्यगायामशोभी
श्यामः पादो बलिनियमनाभ्युद्यतस्येव विष्णोः ॥

वृक्षसंघष वात करि पेट दाव घेई ।
रिकेश ठिणग्यांनीं जळती त्रस्त गिरी होई ॥
ाया दव तूंच योग्य तो सहस्र धारांनीं ।
च्या ये घना सुभगता आर्तदुःखहरणीं ॥ ५३ ॥

शरभ ते सकोप उडुनी वरतीं एकाकी ।
हि देतां आक्रमती तुज स्वांग भंगण्या कीं ॥
ची तूं वृष्टि करुनि तैं पळवीं त्यास दुरी ।
कार्यीं यत्न करी त्या न कोण अव्हेरी ॥ ५४ ॥

शिलेवर चंद्रमौलिचीं पदचिन्हें उठलीं ।
पूजिती नित त्या भावें प्रदक्षिणा घालीं ॥
त्यांचें श्रद्धावंता करी पापमुक्त ।
गणपद देहांतीं त्या करोनि दे प्राप्त ॥ ५५ ॥

नादती मधुस्वनानें पवनानें भरतां ।
संगें गाति किन्नरी त्रिपुरविजयगीता ॥
घुमतां तुझी गर्जना मृदंगरव तेथें ।
चा संच शिवाचा येइ पूर्णतेतें ॥ ५६ ॥

वैशिष्ट्यांतें त्यजुनी जा हंसद्वारीं ।
चा जो क्रौंचरंध्र हो मार्ग यशःकारी ॥
ना त्यांतुनि तिरपा दीर्घ तुझा काय ।
की हरिश्यामपाद बलिदमन करी काय! ॥ ५७ ॥

गत्वा चोर्ध्वं दशमुखभुजोच्छ्वासितप्रस्थसंधेः
कैलासस्य त्रिदशवनितादर्पणस्यातिथिः स्याः ।
शृङ्गोच्छ्रायैः कुमुदविशदैर्यो वितत्य स्थितः खं
राशीभूतः प्रतिदिनमिव त्र्यम्बकस्याट्टहासः ॥

उत्पश्यामि त्वयि तटगते स्निग्धभिन्नाञ्जनाभे
सद्यःकृत्तद्विरददशनच्छेदगौरस्य तस्य ।
शोभामद्रेः स्तिमितनयनप्रेक्षणीयां भवित्री-
मंसन्यस्ते सति हलभृतो मेचके वाससीव ॥

हित्वा तस्मिन्भुजगवलयं शंभुना दत्तहस्ता
क्रीडाशैले यदि च विचरेत्पादचारेण गौरी ।
भङ्गीभक्त्या विरचितवपुः स्तम्भितान्तर्जलौघः
सोपानत्वं कुरु मणितटारोहणायाग्रयायी ॥

तत्रावश्यं वलयकुलिशोद्घट्टनोद्गीर्णतोयं
नेष्यन्ति त्वां सुरयुवतयो यन्त्रधारागृहत्वम् ।
ताभ्यो मोक्षस्तव यदि सखे घर्मलब्धस्य न स्यात्
क्रीडालोलाः श्रवणपरुषैर्गर्जितैर्भाययेस्ताः ॥

हेमाम्भोजप्रसवि सलिलं मानसस्याददानः
कुर्वन्कामं क्षणमुखपटप्रीतिमैरावतस्य ।
धुन्वन्कल्पद्रुमकिसलयान्यंशुकानीव वातै-
र्नानाचेष्टैर्जलद ललितैर्निर्विशेस्तं नगेन्द्रम् ॥

… विघटवि रावण ज्याचे कैलासावरि त्या ।
…, सुरवधुदर्पण जो, घे आतिथ्या त्याच्या ॥
…चीं शिखरें कमलधवल तीं व्यापिति गगनासी ।
…-दिनांच्या गमति शंभुच्या अट्टहास्यराशी ॥ ५८ ॥

… जयाची हस्तिदंत जणुं कापिलाच नुकता ।
… काजळी वर्ण तुझा तूं त्या गिरिवरि बसतां ॥
… मनोहर हें मग त्याचें स्तिमित करिल नेत्र ।
… बलराम घेइ जणुं खांदिं कृष्णवस्त्र ॥ ५९ ॥

…वलय तें टाकुनि शंभू धरी जिला स्वकरीं ।
… क्रीडाशैलीं विहरे जरी पादचारी ॥
… भंगुनि आंतर जल तव थिजव जिना होई ।
… चढण्या तिला सुखावह झणीं तेथ जाईं ॥ ६० ॥

… तेथें सुरयुवती त्या स्वकंकणाग्रांनीं ।
… करितिल तव देहाचें कारंजेंच झणीं ॥
… कालिं या मित्रा तुजला जरी सोडिती ना ।
…र्जुनी भिववावें त्या क्रीडासक्तांना ॥ ६१ ॥

…कमलें प्रसवी मानस तज्जल प्राशावें ।
…मुखवस्त्र होऊनी क्षण त्या रिझवावें ॥
…चीं किसलयवस्त्रें हलवावीं वातें ।
… गिरींद्रा करुनी ऐश्या बहुविध लीलांतें ॥ ६२ ॥

तस्योत्सङ्गे प्रणयिन इव स्रस्तगङ्गादुकूलां
न त्वं दृष्ट्वा न पुनरलकां ज्ञास्यसे कामचारिन्
या वः काले वहति सलिलोद्गारमुच्चैर्विमाना
मुक्ताजालग्रथितमलकं कामिनीवाभ्रवृन्दम् ॥ ६३

अंकावरी बसे हो – दूर वस्त्र गंगा।
बघतां जाणशील तूं कामचारि मेघा ॥
प्रासादाग्रीं धरि घन सवर्ष तव काळीं।
ती जणुं रमणी ग्रथिते कचिं मुक्ताजाळीं ॥ ६३ ॥

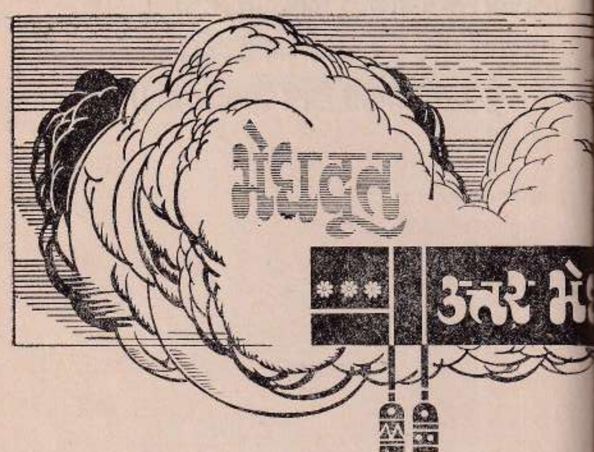

विद्युत्वन्तं ललितवनिताः सेन्द्रचापं सचित्राः
संगीताय प्रहतमुरजाः स्निग्धगम्भीरघोषम् ।
अन्तस्तोयं मणिमयभुवस्तुङ्गमभ्रंलिहाग्राः
प्रासादास्त्वां तुलयितुमलं यत्र तैस्तैर्विशेषैः ॥ १

हस्ते लीलाकमलमलके बालकुन्दानुविद्धं
नीता लोध्रप्रसवरजसा पाण्डुतामानने श्रीः ।
चूडापाशे नवकुरबकं चारु कर्णे शिरीषं
सीमन्ते च त्वदुपगमजं यत्र नीपं वधूनाम् ॥ २

चापसम चित्रें तेथें विजेपरी रमणी ।
मय मणि भू तव गर्जित परि मृदंगरव गानीं ॥
नभीं तूं शिखरें त्यांचीं चुंबिति गगनातें ।
दांची तुलना बहुविध तुझ्यासवें होते ॥ १ ॥

तीं लीला कमल खोंविती कुंदकळ्या अलकीं ।
फुलांच्या रजें मुखश्री गौरवर्ण घे कीं, ॥
भारीं नव कुरबक कानीं शिरीष मधुरंगी ।
गामी कदंबसुमनें युवतींच्या भांगीं ॥ २ ॥

यत्रोन्मत्तभ्रमरमुखराः पादपा नित्यपुष्पा
हंसश्रेणीरचितरशना नित्यपद्मा नलिन्यः ।
केकोत्कण्ठा भवनशिखिनो नित्यभास्वत्कलापा
नित्यज्योत्स्नाप्रतिहततमोवृत्तिरम्याः प्रदोषाः ॥ ३

आनन्दोत्थं नयनसलिलं यत्र नान्यैर्निमित्तै-
र्नान्यस्तापः कुसुमशरजादिष्टसंयोगसाध्यात् ।
नाप्यन्यस्मात्प्रणयकलहाद्विप्रयोगोपपत्ति-
र्वित्तेशानां न च खलु वयो यौवनादन्यदस्ति ॥ ४

यस्यां यक्षाः सितमणिमयान्येत्य हर्म्यस्थलानि
ज्योतिश्छायाकुसुमरचितान्युत्तमस्त्रीसहायाः ।
आसेवन्ते मधु रतिफलं कल्पवृक्षप्रसूतं
त्वद्गम्भीरध्वनिषु शनकैः पुष्करेष्वाहतेषु ॥ ५ ॥

मन्दाकिन्याः सलिलशिशिरैः सेव्यमाना मरुद्भि-
र्मन्दाराणामनुतटरुहां छायया वारितोष्णाः ।
अन्वेष्टव्यैः कनकसिकतामुष्टिनिक्षेपगूढैः
संक्रीडन्ते मणिभिरमरप्रार्थिता यत्र कन्याः ॥ ६

नीवीबन्धोच्छ्वसितशिथिलं यत्र बिम्बाधराणां
क्षौमं रागादनिभृतकरेष्वाक्षिपत्सु प्रियेषु ।
अर्चिस्तुङ्गानभिमुखमपि प्राप्तरत्नप्रदीपान्
ह्रीमूढानां भवति विफलप्रेरणा चूर्णमुष्टिः ॥ ७ ॥

...दाविण नयनाश्रूंना कारण ना दुसरें ।
...ज्वर हा एकचि परि तो इष्टसंगिं उतरे ॥
...कलह याविना न होई वियोग अन्य मिषें ।
...ना ना तारुण्याविण वय दुसरेंचि असे ॥ ३ ॥

... मत्त भ्रमर गुंजती द्रुम पुष्पित नित्य ।
... कमलें सदा भोंवतीं हंसराजि तेथ ॥
...नशिखींचीं उज्ज्वल पिच्छें केकारवहि सदा ।
... चांदणें रात्रीं फुलतें तमा न वाव कदा ॥ ४ ॥

...बिंबें कुसुमित करिती सौध स्फटिकांचे ।
...वरि येती नित्य यक्ष ते रमणींच्या संगें ॥
...फल मधु जें कल्पवृक्ष दे मुदें सेविताती ।
... गर्जनसम गभीर वाजे मृदंग मंद गती ॥ ५ ॥

...तीरीं मंदाराची छाया ताप हरी ।
...वरुनि ये शीतल वारा हो त्या उपकारी ॥
... सिकतेंतचि मुष्टींनीं रत्नें लपवुनियां ।
...वुनि काढति ऐश्या क्रीडति सुरवांछित कन्या ॥ ६ ॥

...ष्ठींच्या गांठ निरीची उच्छ्वसनें सैल ।
..., कामी नाथ ओढिती वस्त्र करीं चपल ॥
...शिखामणिदीपासन्मुख लज्जें बावरती ।
... फेंकिती दीपीं होती विफल चूर्ण मुष्टी ॥ ७ ॥

Modern Colle
PUNE 5

नेत्रा नीताः सततगतिना यद्विमानाग्रभूमी-
 रालेख्यानां नवजलकणैर्दोषमुत्पाद्य सद्यः ।
शङ्कास्पृष्टा इव जलमुचस्त्वादृशा जालमार्गै-
 र्धूमोद्गारानुकृतिनिपुणा जर्जरा निष्पतन्ति ॥ ८ ॥

यत्र स्त्रीणां प्रियतमभुजालिङ्गनोच्छ्वासिताना-
 मङ्गग्लानिं सुरतजनितां तन्तुजालावलम्बाः ।
त्वत्संरोधापगमविशदैश्चन्द्रपादैर्निशीथे
 व्यालुम्पन्ति स्फुटजललवस्यन्दिनश्चन्द्रकान्ताः ॥ ९ ॥

अक्षय्यान्तर्भवननिधयः प्रत्यहं रक्तकण्ठै-
 रुद्गायद्भिर्धनपतियशः किंनरैर्यत्र सार्धम् ।
वैभ्राजाख्यं विबुधवनितावारमुख्यासहाया
 बद्धालापा बहिरुपवनं कामिनो निर्विशन्ति ॥ १० ॥

गत्युत्कम्पादलकपतितैर्यत्र मन्दारपुष्पैः
 पत्रच्छेदैः कनककमलैः कर्णविभ्रंशिभिश्च ।
मुक्ताजालैः स्तनपरिसरच्छिन्नसूत्रैश्च हारै-
 र्नैशो मार्गः सवितुरुदये सूच्यते कामिनीनाम् ॥ ११ ॥

मत्वा देवं धनपतिसखं यत्र साक्षाद्वसन्तं
 प्रायश्चापं न वहति भयान्मन्मथः षट्पदज्यम् ।
सभ्रूभङ्गप्रहितनयनैः कामिलक्ष्येष्वमोघै-
 स्तस्यारम्भश्चतुरवनिताविभ्रमैरेव सिद्धः ॥ १२ ॥

मिक प्रासादाग्रीं त्वत्सम मेघातें ।
नें सतत गतीनें नेता तैं चित्रें ॥
दूषित होतां भिउनी जणूं विरल होती ।
नुकृतिकुशल गवाक्षीं बाहेरचि पडती ॥ ८ ॥

टांगले सूत्रांनीं जे चंद्रकांत स्रवती ।
च्या स्पर्शें जलकण, होसी दूर जधीं ॥
हरिती ग्लानी रतिची ते त्या ललनांची ।
मिठींतुनि मध्यरात्रिला सुटका हो ज्यांची ॥ ९ ॥

कामी यक्ष, धननिधी अक्षय गृहिं ज्यांच्या ।
लापें किन्नर गाती धनपतियश, सह त्या ॥
वरि वैभ्राज उपवनीं सुरवनितासंगें ।
नित्यचि कूजन तेथें प्रणयाचें रंगे ॥ १० ॥

कुसुमें गतिकंपानें केसांतुन गळती ।
भूषणें सुवर्णकमलें पर्णांसह ढळती ॥
कजाळ्या हार कुचांवर सूत्र तुटुनि पडती ।
युवतींचा रवि-उदयीं हीं सूचित करिती ॥ ११ ॥

दीश्वर धनदमित्र करि वास येथ जाणें ।
गुणांकित चाप न धरि कीं, अनंग भीतीनें ।
गुनियां नेत्रकटाक्षें कामि अचुक विद्ध ।
चतुरा ललना करिती, स्मरकार्यच सिद्ध ॥ १२ ॥

वासश्चित्रं मधु नयनयोर्विभ्रमादेशदक्षं
पुष्पोद्भेदं सह किसलयैर्भूषणानां विकल्पान् ।
लाक्षारागं चरणकमलन्यासयोग्यं च यस्या-
मेकः सूते सकलमबलामण्डनं कल्पवृक्षः ॥ १३

तत्रागारं धनपतिगृहादुत्तरेणास्मदीयं
दूराल्लक्ष्यं सुरपतिधनुश्चारुणा तोरणेन ।
यस्योपान्ते कृतकतनयः कान्तया वर्धितो मे
हस्तप्राप्यस्तबकनमितो बालमन्दारवृक्षः ॥ १४

वापी चास्मिन्मरकतशिलाबद्धसोपानमार्गा
हैमैश्छन्ना विकचकमलैः स्निग्धवैदूर्यनालैः ।
यस्यास्तोये कृतवसतयो मानसं संनिकृष्टं
नाध्यास्यन्ति व्यपगतशुचस्त्वामपि प्रेक्ष्य हंसाः ॥

तस्यास्तीरे रचितशिखरः पेशलैरिन्द्रनीलैः
क्रीडाशैलः कनककदलीवेष्टनप्रेक्षणीयः ।
मद्गेहिन्याः प्रिय इति सखे चेतसा कातरेण
प्रेक्ष्योपान्तस्फुरिततडितं त्वां तमेव स्मरामि ॥ १

रक्ताशोकश्चलकिसलयः केसरश्चात्र कान्तः
प्रत्यासन्नौ कुरबकवृतेर्माधवीमण्डपस्य ।
एकः सख्यास्तव सह मया वामपादाभिलाषी
काङ्क्षत्यन्यो वदनमदिरां दोहदच्छद्मनास्याः ॥ १

चित्र वसनें, नयनविभ्रमा शिक्षक मधु चतुर ।
युक्तचि नव सुमनेंही विविध अलंकार ॥
मलांना द्याया योग्यचि लाक्षारस देख ।
भूषाप्रसाधना दे कल्पवृक्ष एक ॥ १३ ॥

प्रासादाच्या उत्तरभागीं गृह मम तें ।
नूसम तोरण सुंदर दुरूनही दिसतें ॥
गें ज्या पुत्रप्रेमें वाढवि मम कांता ।
मंदारक सुमगुच्छांनीं लवे येइ हाता ॥ १४ ॥

तेथें पाचुशिलांचा घाट जिचा, भरली ।
चे नाल जया त्या फुल्ल हेमकमलीं ॥
मनें हंस नांदती जलीं तिच्या, तूंतें ।
नि आणिति मनीं न जाया, निकट मानसातें ॥ १५ ॥

चल तो प्रेक्षणीय बहु, सुवर्णकदलींनीं ।
ज्याचें शिखर बनविलें उज्ज्वल नीलांनीं ॥
तियेच्या; स्मरतो त्या जो प्रिय मम कांतेला ।
लचित्तें सख्या त्वदंगीं यदा लवे चपला ॥ १६ ॥

टीनें वेष्टित मंडप माधविचा देख ।
पर्णी लाल अशोकहि निकट बकुल सुबक ॥
दाची सखिच्या आशा मला तशी एका ।
व्यास्तव दुजा वांछितो मुखमदिराघुटका ॥ १७ ॥

तन्मध्ये च स्फटिकफलका काञ्चनी वासयष्टि-
मूले बद्धा मणिभिरनतिप्रौढवंशप्रकाशैः ।
तालैः शिञ्जावलयसुभगैर्नर्तितः कान्तया मे
यामध्यास्ते दिवसविगमे नीलकण्ठः सुहृद्वः ॥ १

एभिः साधो हृदयनिहितैर्लक्षणैर्लक्षयेथा
द्वारोपान्ते लिखितवपुषौ शङ्खपद्मौ च दृष्ट्वा ।
क्षामच्छायं भवनमधुना मद्वियोगेन नूनं
सूर्यापाये न खलु कमलं पुष्यति स्वामभिख्याम् ॥

गत्वा सद्यः कलभतनुतां शीघ्रसंपातहेतोः
क्रीडाशैले प्रथमकथिते रम्यसानौ निषण्णः ।
अर्हस्यन्तर्भवनपतितां कर्तुमल्पाल्पभासं
खद्योतालीविलसितनिभां विद्युदुन्मेषदृष्टिम् ॥ २०

तन्वी श्यामा शिखरिदशना पक्वबिम्बाधरोष्ठी
मध्ये क्षामा चकितहरिणीप्रेक्षणा निम्ननाभिः ।
श्रोणीभारादलसगमना स्तोकनम्रा स्तनाभ्यां
या तत्र स्याद्युवतिविषये सृष्टिराद्येव धातुः ॥ २

तां जानीथाः परिमितकथां जीवितं मे द्वितीयं
दूरीभूते मयि सहचरे चक्रवाकीमिवैकाम् ।
गाढोत्कण्ठां गुरुषु दिवसेष्वेषु गच्छत्सु बालां
जातां मन्ये शिशिरमथितां पद्मिनीं वान्यरूपाम् ॥

मधें त्या स्फटिकशिलेवर यष्टी कनकाची ।
ीं वसविलीं रत्नें ज्यांची द्युति नव वंशाची ॥
ंकाळीं बसे तिच्यावर तुझा सखा मोर ।
रव अन् करतालावर नाचवि त्या नार ॥ १८ ॥

नि खुणा या स्पष्टचि निपुणा शोधीं मत्सद्म ।
ीं निकटचि पाहीं चित्रित असति शंख-पद्म ॥
ास छायायुक्त असेलची माझ्याविण गृह तें ।
विरहानें पद्मकांति ती जाई विलयातें ॥ १९ ॥

होण्या शीघ्र आंत हो बालगजापरिस ।
कचि त्या क्रीडागिरिच्या रम्य शिखरिं बैस ॥
ण विजेचें दृष्टि तुझी ती सदनांतरिं टाकीं ।
करावें सौम्य, काजवे चमचमती जणुं कीं ॥ २० ॥

कृशांगी, बिम्बौष्ठीचे कुंदकळ्या दंत, ।
नि खोल, कटि बारिक, बघते मृगी जशी चकित, ॥
भारें मंद गति, लवे जरा स्तनांनीं ती, ।
नें रचिली स्त्रीजातीची जणुं पहिली मूर्ती. ॥ २१ ॥

ाषी ती जाण तिला मम जीवित दुसरें कीं ।
चर मी दूर, एकटी जणूं चक्रवाकी ॥
ां दिन बहु दुःसह विरहें उत्कंठित भारी ॥
करपुनि शिशिरानें जणुं पद्मिनीच दुसरी ॥ २२ ॥

Modern College
PUNE 5

नूनं तस्याः प्रबलरुदितोच्छूननेत्रं प्रियाया
निःश्वासानामशिशिरतया भिन्नवर्णाधरोष्ठम्
हस्तन्यस्तं मुखमसकलव्यक्ति लम्बालकत्वा-
दिन्दोर्दैन्यं त्वदनुसरणक्लिष्टकान्तेर्बिभर्ति ॥ २३

आलोके ते निपतति पुरा सा बलिव्याकुला वा
मत्सादृश्यं विरहतनु वा भावगम्यं लिखन्ती ।
पृच्छन्ती वा मधुरवचनां सारिकां पञ्जरस्थां
कच्चिद्भर्तुः स्मरसि रसिके त्वं हि तस्य प्रियेति ॥ २

उत्सङ्गे वा मलिनवसने सौम्य निक्षिप्य वीणां
मद्गोत्राङ्कं विरचितपदं गेयमुद्गातुकामा ।
तन्त्रीमार्द्रां नयनसलिलैः सारयित्वा कथंचि-
द्भूयोभूयः स्वयमपि कृतां मूर्च्छनां विस्मरन्ती ॥

शेषान्मासान्विरहदिवसस्थापितस्यावधेर्वा
विन्यस्यन्ती भुवि गणनया देहलीदत्तपुष्पैः ।
मत्सङ्गं वा हृदयनिहितारम्भमास्वादयन्ती
प्रायेणैते रमणविरहेष्वङ्गनानां विनोदाः ॥ २६

सव्यापारामहनि न तथा पीडयेन्मद्वियोगः
शङ्के रात्रौ गुरुतरशुचं निर्विनोदां सखीं ते ।
मत्संदेशैः सुखयितुमलं पश्य साध्वीं निशीथे
तामुन्निद्रामवनिशयनां सौधवातायनस्थः ॥ २७

दनानें सुजले मत्प्रिय कांतेचे नयन ।
उसासे सोडुनि झाले ओष्ठ रक्तहीन ॥
टेकी मुख त्या रुळते कुंतल झांकळती ।
झांकितां चंद्र हतप्रभ दीन तशीच सती ॥ २३ ॥

झडकरि तुला गुंतली देवपूजनीं वा ।
कृश तनु चिंतुनि माझी चित्रित करि किंवा ।
बोलकी मैना पंजरिं पुसत असे तिज कीं ।
वती का स्वामी रसिके ? तया तूं लाडकी ' ॥ २४ ॥

नेसुनी वस्त्र अंकिं वा वीणा घे सखया ।
नामांकित कवन करुनियां उत्सुक तें गाया ॥
जलानें भिजल्या तारा आयासें सारी ।
ची स्वरसंगति विसरे वारंवार परी ॥ २५ ॥

साहुन शेषमास दिन आतां उरति किती ।
वरचीं पुष्पें भूवरिं मांडुनि मोजित ती ।
तें स्मरुनि हृदयिं वा दंग होत त्यांत ।
रमणी बहुधा ऐसें रमविति निज चित्त ॥ २६ ॥

तिज बाधेना मम विरह दिनीं इतुका ।
विरहित रात्र सखीला दुःसह, मम शंका ॥
बैसुनि मध्यरात्रिला पाही भूशयनीं ।
समळे, सुखवीं तिज मम संदेशा कथुनी ॥ २७ ॥

आधिक्षामां विरहशयने संनिषण्णैकपार्श्वां
प्राचीमूले तनुमिव कलामात्रशेषां हिमांशोः ।
नीता रात्रिः क्षण इव मया सार्धमिच्छारतैर्या
तामेवोष्णैर्विरहमहतीमश्रुभिर्यापयन्तीम् ॥ २८ ॥

पादानिन्दोरमृतशिशिराञ्जालमार्गप्रविष्टान्
पूर्वप्रीत्या गतमभिमुखं संनिवृत्तं तथैव ।
चक्षुः खेदात्सलिलगुरुभिः पक्ष्मभिश्छादयन्तीं
साभ्रेऽह्नीव स्थलकमलिनीं न प्रबुद्धां न सुप्ताम् ॥ २९ ॥

निःश्वासेनाधरकिसलयक्लेशिना विक्षिपन्तीं
शुद्धस्नानात्परुषमलकं नूनमागण्डलम्बम् ।
मत्संभोगः कथमुपनयेत्स्वप्नजोऽपीति निद्रा-
माकाङ्क्षन्तीं नयनसलिलोत्पीडरुद्धावकाशाम् ॥ ३० ॥

आद्ये बद्धा विरहदिवसे या शिखा दाम हित्वा
शापस्यान्ते विगलितशुचा तां मयोद्वेष्टनीयाम् ।
स्पर्शक्लिष्टामयमितनखेनासकृत्सारयन्तीं
गण्डाभोगात्कठिनविषमामेकवेणीं करेण ॥ ३१ ॥

सा संन्यस्ताभरणमबला पेशलं धारयन्ती
शय्योत्सङ्गे निहितमसकृद्दुःखदुःखेन गात्रम् ।
त्वामप्यस्रं नवजलमयं मोचयिष्यत्यवश्यं
प्रायः सर्वो भवति करुणावृत्तिरार्द्रान्तरात्मा ॥ ३२ ॥

...रा चिंतेनें विरहशयनिं ती पडतां एक कुशी ।
...र्व क्षितिजीं कालमात्रची विधुशेषाऐशी ॥
...यक्रीडेमधिं मत्संगें क्षणसम जी रात ।
...ली दीर्घा विरहीं आतां अश्रूंनीं क्रमित ॥ २८ ॥

...मृतशीतल किरण इंदुचे येतां जाळिंतुनी ।
...प्रेमें वळेच तिकडे मग मुख फिरवि झणीं ॥
...खें भरले नेत्र जलानें झांकि पापण्यांनीं ।
...उमले ना मिटे दुर्दिनीं जशी भू-कमलिनी ॥ २९ ॥

...ष्ठपल्लवा होत वेदना श्वसनें मागें ने ।
...ालीं रुळती रूक्ष केंस ते शुद्धजलस्नानें ॥
...त्संगाचा सुखानुभव हो स्वप्नीं तरि म्हणुनी ।
...भिलाषीते निद्रा परि ती भंगे अश्रूंनीं ॥ ३० ॥

...हारंभीं गजरा टाकुनि बांधी कचभार ।
... सोडावा शापांतीं जें होय दुःख दूर ॥
...वे वाढतां स्पर्शेचि दुखवी परि ती फिर-फिरुनी ।
...लावरुनी सारी विषमचि कठिण एक वेणी ॥ ३१ ॥

...गि भूषणें मृदु गात्रांतें सांवरि परि शयनीं ।
...टी अंगा वारंवारचि दुःखावेगांनीं ॥
...जलमय तूं तुलाहि अश्रू लाविल ढाळाया ।
... अंतरीं बहुधा करुणावृत्ति येत उदया ॥ ३२ ॥

जाने सख्यास्तव मयि मनः संभृतस्नेहमस्मा-
दित्थंभूतां प्रथमविरहे तामहं तर्कयामि ।
वाचालं मां न खलु सुभगंमन्यभावः करोति
प्रत्यक्षं ते निखिलमचिराद्भ्रातरुक्तं मया यत् ॥ ३३ ॥

रुद्धापाङ्गप्रसरमलकैरञ्जनस्नेहशून्यं
प्रत्यादेशादपि च मधुनो विस्मृतभ्रूविलासम् ।
त्वय्यासन्ने नयनमुपरिस्पन्दि शङ्के मृगाक्ष्या
मीनक्षोभाच्चलकुवलयश्रीतुलामेष्यतीति ॥ ३४ ॥

वामश्चास्याः कररुहपदैर्मुच्यमानो मदीयै-
र्मुक्ताजालं चिरपरिचितं त्याजितो दैवगत्या ।
संभोगान्ते मम समुचितो हस्तसंवाहनानां
यास्यत्यूरुः सरसकदलीस्तम्भगौरश्चलत्वम् ॥ ३५ ॥

तस्मिन्काले जलद यदि सा लब्धनिद्रासुखा स्या-
दन्वास्यैनां स्तनितविमुखो याममात्रं सहस्व ।
मा भूदस्याः प्रणयिनि मयि स्वप्नलब्धे कथंचि-
त्सद्यःकण्ठच्युतभुजलताग्रन्थि गाढोपगूढम् ॥ ३६ ॥

तामुत्थाप्य स्वजलकणिकाशीतलेनानिलेन
प्रत्याश्वस्तां सममभिनवैर्जालकैर्मालतीनाम् ।
विद्युद्गर्भः स्तिमितनयनां त्वत्सनाथे गवाक्षे
वक्तुं धीरः स्तनितवचनैर्मानिनीं प्रक्रमेथाः ॥ ३७ ॥

तव सखिमनिंचें प्रेम गाढ हो मजवरि मीं जाणें।
पहिल्या विरहीं तिची कल्पना मज ये पूर्णपणें ॥
भाग्यवान या भावानें मी न वल्गना करितों ।
बंधो, प्रत्यक्षची पाहशी जें-जें मीं वदतों ॥ ३३ ॥

नेत्रकटाक्षा केश अडविती, अंजनविरहानें ।
नाच भुंवइचा विसरुनि गेला मद्यत्यागानें ॥
हरिणाक्षीचा नेत्र स्फुरतां तवसन्निध भासे ।
कुवलय डुलतें मीन उसळतां श्री तत्तुल्य दिसे ॥ ३४ ॥

मम नखचिन्हें आतां जेथें नच दिसणार मुळीं ॥
चिरपरिचित दुर्दैवें त्यजिली ती मुक्ताजाळी ॥
स्वकरांनीं मीं चुरण्या योग्यचि जी रतिभोगांतीं ।
स्फुरेल डावी मांडी गोरी कदलिगर्भसम ती ॥ ३५ ॥

जलदा निद्रासुख लाभे जरि तिला तया वेळीं ।
प्रहरभरीं तूं स्तब्ध होउनी थांबे तिजजवळीं ॥
दैवें स्वप्नीं तत्प्रियकर मीं असेन आढळलों ।
सुटुनि भुजलता गांठ कंठिंची सैल न मिठि होवो ॥३६॥

जलकणशीतल वाऱ्यानें तव जागीं तिज करितां ।
मालतिच्या नवकलिकांसह तैं प्रफुल्ल ती होतां ॥
पाहि गवाक्षीं स्तिमित लोचनें विद्युद्गर्भ तुतें ।
धीर गर्जनवाचें बोलें झणीं मानिती ते ॥ ३७ ॥

Modern College
PUNE - 5.

भर्तुर्मित्रं प्रियमविधवे विद्धि मामम्बुवाहं
तत्संदेशैर्हृदयनिहितैरागतं त्वत्समीपम् ।
यो वृन्दानि त्वरयति पथि श्राम्यतां प्रोषितानां
मन्द्रस्निग्धैर्ध्वनिभिरबलावेणिमोक्षोत्सुकानि ॥ ३८
इत्याख्याते पवनतनयं मैथिलीवोन्मुखी सा
त्वामुत्कण्ठोच्छ्वसितहृदया वीक्ष्य संभाव्य चैवम् ।
श्रोष्यत्यस्मात्परमवहिता सौम्य सीमन्तिनीनां
कान्तोदन्तः सुहृदुपनतः संगमात्किंचिदूनः ॥ ३९
तामायुष्मन् मम च वचनादात्मनश्चोपकर्तुं
ब्रूयादेवं तव सहचरो रामगिर्याश्रमस्थः ।
अव्यापन्नः कुशलमबले पृच्छति त्वां वियुक्तः
पूर्वाभाष्यं सुलभविपदां प्राणिनामेतदेव ॥ ४० ॥
अङ्गेनाङ्गं प्रतनु तनुना गाढतप्तेन तप्तं
सास्रेणाश्रुद्रुतमविरतोत्कण्ठमुत्कण्ठितेन ।
उष्णोच्छ्वासं समधिकतरोच्छ्वासिना दूरवर्ती
संकल्पैस्तैर्विशति विधिना वैरिणा रुद्धमार्गः ॥ ४१
शब्दाख्येयं यदपि किल ते यः सखीनां पुरस्ता-
त्कर्णे लोलः कथयितुमभूदाननस्पर्शलोभात् ।
सोऽतिक्रान्तः श्रवणविषयं लोचनाभ्यामदृष्ट-
स्त्वामुत्कण्ठाविरचितपदं मन्मुखेनेदमाह ॥ ४२ ॥

सुवासिनि, प्रिय मित्र पतीचा जाणें मी जलद ।
घेउनि हृदयीं तत्संदेशा संनिध तव येत ॥
श्रांत पथिक मधु मंद गर्जनें स्वघरा पाठवितो ।
निज कांतेची वेणि सोडण्या उत्सुक जो असतो ॥ ३८ ॥
ऐसें वदतां सीता जैशी वायुसुता पाहे ।
उन्मुख तैशी ती तुज पाहिल उत्कंठित हृदयें ॥
परिशिल देउनि चित्ता सुजना, सुहृदानें आणिला ।
पतिसंदेशा मानिति ललना संगम लव अपुरा ॥ ३९ ॥
कृतार्थ आयुष्मंता व्हावें सांगुनि मद्वच हें ।
तव सहचर गे रामगिरीवर आश्रमांत राहे ॥
विरहे दुःखित परी पुसे तुज हे अबले क्षेम ।
सहज आपदा जनास म्हणुनी कुशल पुसे प्रथम ॥ ४० ॥
अंगें अंगीं तप्तहि कृशतनु तनूंत संतप्त ।
अश्रू अश्रूंमधें वेदना तश्या वेदनांत ॥
उष्ण श्वसनीं श्वसना मिळवुनि एकरूप तुजसी ।
होइ कल्पनीं ; वैरी दैवचि रोखी मार्गासी ॥ ४१ ॥
सखीजनांच्या पुढें बोलण्या अनुचित जें न असें ।
स्पर्शी मुखाचा व्हाया लोलुप कानीं सांगतसे ॥
दूर वसे तो श्रवण, दृष्टिच्या पलीकडे तुजला ।
उत्कंठेनें रचुनि मन्मुखें वदतोची बोला ॥ ४२ ॥

श्यामास्वङ्गं चकितहरिणीप्रेक्षणे दृष्टिपातं
वक्त्रच्छायां शशिनि शिखिनां बर्हभारेषु केशान् ।
उत्पश्यामि प्रतनुषु नदीवीचिषु भ्रूविलासान्
हन्तैकस्मिन्क्वचिदपि न ते चण्डि सादृश्यमस्ति ॥ ४३ ॥

त्वामालिख्य प्रणयकुपितां धातुरागैः शिलाया-
मात्मानं ते चरणपतितं यावदिच्छामि कर्तुम् ॥
अस्रैस्तावन्मुहुरुपचितैर्दृष्टिरालुप्यते मे
क्रूरस्तस्मिन्नपि न सहते संगमं नौ कृतान्तः ॥ ४४ ॥

मामाकाशप्रणिहितभुजं निर्दयाश्लेषहेतो-
र्लब्धायास्ते कथमपि मया स्वप्नसंदर्शनेषु ।
पश्यन्तीनां न खलु बहुशो न स्थलीदेवतानां
मुक्तास्थूलास्तरुकिसलयेष्वश्रुलेशाः पतन्ति ॥ ४५ ॥

भित्त्वा सद्यः किसलयपुटान्देवदारुद्रुमाणां
ये तत्क्षीरस्रुतिसुरभयो दक्षिणेन प्रवृत्ताः ।
आलिङ्ग्यन्ते गुणवति मया ते तुषाराद्रिवाताः
पूर्वं स्पृष्टं यदि किल भवेदङ्गमेभिस्तवेति ॥ ४६ ॥

संक्षिप्येत क्षण इव कथं दीर्घयामा त्रियामा
सर्वावस्थास्वहरपि कथं मन्दमन्दातपं स्यात् ।
इत्थं चेतश्चटुलनयने दुर्लभप्रार्थनं मे
गाढोष्माभिः कृतमशरणं त्वद्वियोगव्यथाभिः ॥ ४७ ॥

ामामधिं तव अंग, कटाक्षचि चकित मृगीनेत्रीं ।
द्रम्यांत मुखकांति, केश ते मयुरपिच्छभारीं ॥
ाच भ्रुवयिचा नदीतरंगीं पाहें मीं रम्य ।
य कोपने ! एकांतहि तव दिसेनाच साम्य ॥ ४३ ॥

णयकुपित तव चित्र शिलेवर काढिं धातुरागें ।
व चरणीं मीं नम्र असा जैं काढूं इच्छीं गे ।
श्रूंचा परि पूर लोटतो दृष्टि अंध होई ।
गम अपुला क्रूर दैव तें येथेंहि न साही ॥ ४४ ॥

प्नीं दैवें दर्शन होतां तव, मीं आकाशीं ।
सरी हातां गाढालिंगन देण्यातें तुजसी ॥
नदेवींचे मजला पाहुनि मोठ्या मौक्तिकसे ।
पल्लवीं अश्रु न पडती न घडेची ऐसें ॥ ४५ ॥

लतरूंच्या भेदुनि कोंभा क्षीर गळे त्याचा ।
ंध हरुनी जे धरिताती पथ दक्षिण दिशिंचा ॥
िमाद्रिवारे त्या हे गुणवति, आलिंगन देतो ।
र्शुनि अंगा तव येती ते आभासचि होतो ॥ ४६ ॥

याम निशिचा दीर्घ काल हा क्षणसमची जावा ।
ाप दिनाचा मंद-मंदची सदैव भासावा ॥
चलनयने दुर्लभ ऐसें याचन मी करितों ।
विरहाच्या दुःसह तापें अनाथ गे होतों ॥ ४७ ॥

Modern Colle

नन्वात्मानं बहु विगणयन्नात्मनैवावलम्बे
तत्कल्याणि त्वमपि नितरां मा गमः कातरत्वम् ।
कस्यात्यन्तं सुखमुपनतं दुःखमेकान्ततो वा
नीचैर्गच्छत्युपरि च दशा चक्रनेमिक्रमेण ॥ ४८ ॥

शापान्तो मे भुजगशयनादुत्थिते शार्ङ्गपाणौ
शेषान्मासान् गमय चतुरो लोचने मीलयित्वा ।
पश्चादावां विरहगुणितं तं तमात्माभिलाषं
निर्वेक्ष्यावः परिणतशरच्चन्द्रिकासु क्षपासु ॥ ४९ ॥

भूयश्चाह त्वमपि शयने कण्ठलग्ना पुरा मे
निद्रां गत्वा किमपि रुदती सस्वनं विप्रबुद्धा ।
सान्तर्हासं कथितमसकृत्पृच्छतश्च त्वया मे
दृष्टः स्वप्ने कितव रमयन्कामपि त्वं मयेति ॥ ५० ॥

एतस्मान्मां कुशलिनमभिज्ञानदानाद्विदित्वा
मा कौलीनाच्चकितनयने मय्यविश्वासिनी भूः ।
स्नेहानाहुः किमपि विरहे ध्वंसिनस्ते त्वभोगा-
दिष्टे वस्तुन्युपचितरसाः प्रेमराशीभवन्ति ॥ ५१ ॥

कच्चित्सौम्य व्यवसितमिदं बन्धुकृत्यं त्वया मे
प्रत्यादेशान्न खलु भवतो धीरतां कल्पयामि ।
निःशब्दोऽपि प्रदिशसि जलं याचितश्चातकेभ्यः
प्रत्युक्तं हि प्रणयिषु सतामीप्सितार्थक्रियैव ॥ ५२ ॥

वेचार करुनी मींच मला परि घेतों सांवरुनी ।
कल्याणी मुळीं नको तूं जाउस गे भिउनी ॥
दा सुखी वा सदाच दुःखी नसे कुणी जगतीं ।
क्रगतिक्रम उच्च-नीच तो दशाहि अनुसरती ॥ ४८ ॥

तां जागृति शेषशायिला शापमुक्त होणें ।
ार मास तूं मिटल्या डोळीं घालविं धीरानें ॥
तर इच्छित विरहीं जें जें मनीं घोळवीलें ।
रच्चंद्रिका फुलल्या रात्रीं भोगूं तें सगळें ॥ ४९ ॥

न्हां बोलला मत्कंठासी बिलगुनियां मागें ।
ोपलीस मग देत हुंदके जागी झालिस गे ॥
स्मित तंव तूं बोललीस तुज पुसतां फिर-फिरुनी ।
न्यस्त्रीरत शठा, पाहिलें तुजला मीं स्वप्नीं ॥ ५० ॥

शल असें मीं खूण पटविं ही खास कृष्णनयने ।
नवारिचा विश्वास नच लया प्रवाद ऐकुनि ने ।
णती ‘विरहीं स्नेह विरे’ परि भोगाभावीं तो ।
वस्तुशीं समरस होतां प्रेमराशि होतो ॥ ५१ ॥

ुकार्य हें सज्जन मेघा अंगिकारिशी ना ।
ी स्तब्धता प्रतिवचनीं मज कल्पितांच येना ॥
रि चातक जल याची त्यासी न बोलतां देशी ।
ज्जन कृतिनें वदती येई जो याचक त्यासी ॥ ५२ ॥

Modern Coll
PUNE 5

एतत्कृत्वा प्रियमनुचितप्रार्थनावर्तिनो मे
सौहार्दाद्वा विधुर इति वा मय्यनुक्रोशबुद्धया ।
इष्टान्देशाञ्जलद विचर प्रावृषा संभृतश्री-
र्मा भूदेवं क्षणमपि च ते विद्युता विप्रयोगः ॥ ५३

ीस्तव वा विरही म्हणुनी दयार्द्र बुद्धीनें ।
नुचित जरि मम मार्ग विनतिचा परी करोनी हें ॥
र्षाकाळीं समृद्धश्री तूं जाइं इष्ट देशीं ।
लदा होवो क्षण न विरह तुज विद्युत्कांतेशीं ॥ ५२ ॥

काव्यस्यान्ते केचित् प्रक्षिप्ताः श्लोकाः ।

तस्मादद्रेर्निगदितमथोः शीघ्रमेत्यालकायां
यक्षागारं विगलितनिभं दृष्टचिह्नैर्विदित्वा ।
यत्संदिष्टं प्रणयमधुरं गुह्यकेन प्रयत्ना-
त्तद्गेहिन्याः सकलमगदत्कामरूपी पयोदः ॥ १ ॥

तं संदेशं जलधरवरो दिव्यवाचा चचक्षे
प्राणांस्तस्या जनहितरतो रक्षितुं यक्षवध्वाः ।
प्राप्योदन्तं प्रमुदितमनाः सापि तस्थौ स्वभर्तुः
केषां न स्यादभिमतफला प्रार्थना ह्युत्तमेषु ॥ २ ॥

श्रुत्वा वार्तां जलदकथितां तां धनेशोऽपि सद्यः
शापस्यान्तं सदयहृदयः संविधायास्तकोपः ।
संयोज्यैतौ विगलितशुचौ दंपती हृष्टचित्तौ
भोगानिष्टानविरतसुखान्भोजयामास शश्वत् ॥ ३ ॥

~~~

'मेघदूता'च्या शेवटीं असलेले प्रक्षिप्त श्लोक

शैलीं घेउनि निरोप आला शीघ्रचि अलकेला ।
खुणांवरुनियां यक्षसदन तें गवसे मेघाला ॥
यत्नें कथिला प्रणयमधुर जो यक्षें संदेश ।
तद्भार्येला कामरूप तो सांगे मेघेश ॥ १ ॥

यक्षवधूचे प्राणरक्षणीं उपकारी दक्ष ।
श्रेष्ठ पयोधर दिव्य वाणिनें वदला संदेश ॥
अत्यानंदें यक्षवधूही धाडी प्रतिवचन ।
उत्तमजनिं ती सफल याचना कोणाची हो न ? ॥ २ ॥

धनेशकर्णीं वार्ता येई जी कथिली जलदें ।
सहृदय शमवी कोप आपुला शापा अंतचि दे ॥
विरह संपला प्रेमल हृदयें संयोगित झालीं ।
मनोरथांतें अक्षय भोगिति असुखें तीं सरलीं ॥ ३ ॥

~~~

Modern College
PUNE 5